

УНИВЕРЗИТЕТ СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ-СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ЕВРОПЕИСТИКА-ЕВРОПСКИ СТУДИИ ЗА
ИНТЕГРАЦИЈА И КОМУНИКАЦИИ

**ПОЛИТИКИ ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА
НЕВРАБОТЕНОСТА ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА И
ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

МАГИСТЕРСКИ ТРУД

МЕНТОР:
ПРОФ. Д-Р ЈОВАН ПЕЈКОВСКИ

КАНДИДАТ:
МУЕДИН КАХВЕЦИ

Скопје, 2016

СОДРЖИНА

Вовед.....	5
1.1 Стапка на учество на работната сила во Европската Унија и Република Македонија (компаративна анализа).....	9
1.2 Трендови кај вработеноста.....	20
1.3 Трендови кај невработеноста.....	31
1.4 Сиромаштија.....	36
2.1 „Европа 2020“ нова економска стратегија на Европа.....	45
2.2 Макроекономска политика во Република Македонија.....	56
2.2.1 Макроекономски остварувања до 2014.....	56
2.3 Микроекономска политика.....	60
2.3.1 Конкурентност на економијата и бизнис опкружувањето.....	60
2.4 Имплементација на политиките за конкурентноста на економија и бизнис опкружувањето.....	62
2.4.1 Предизвици за конкурентноста на економијата и бизнис опкружување.....	63
2.4.2 Приоритети и цели во политиките за конкурентноста на економијата и бизнис опкружување.....	64
2.5 Стратешки документи од областа на работните односи и вработувањето насочено кон намалување на невработеноста.....	65
2.5.1 Националната стратегија за вработување на Република Македонија 2016.....	65
2.5.2 Националната стратегија за вработување на Република Македонија 2016/2017....	66
2.5.4 Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2016 година.....	68
2.5.5 Акцискиот план за вработување на младите во Македонија.....	69
2.5.6 Акциски планови за намалување на сивата економија.....	70
3.1 Видови на активни програми за вработување во одделни земји членки на ЕУ и во Република Македонија.....	74
3.2 Субвенционирање на вработување.....	80

3.2.2 Субвенционирање на вработување на деца без родители.....	80
3.2.3 Субвенционирање на вработување на инвалидни лица.....	80
3.2.4 Пилот програма за субвенционирање на плодоуживатели на државно земјоделско земјиште.....	81
3.2.5 Програма за подготовка за вработување.....	81
4.1 Заклучоци.....	84
4.2 Препораки.....	89
Библиографија.....	96

Листа на кратенки

АВРМ	Агенција за вработување на Република Македонија
АМПТ	Активни мерки на пазарот на трудот
АППРМ	Агенција за поддршка на претприемништвото на Република Македонија
БКМ	Бизнис конфедерација на Македонија
ИПА	Инструмент за пред-пристапна помош
МВР	Министерство за внатрешни работи
МИОА	Министерство за информатичко општество и јавна администрација
МОН	Министерство за образование и наука
МОТ	Меѓународна организација на трудот
МТСП	Министерство за труд и социјална политика
ОП	Оперативен план
ОУ	Оперативни упатства
РИЦ	Ромски информативен центар
СБ	Светска Банка
УНДП	Програма за развој на Обединетите нации
УСАИД	Агенција на САД за меѓународен развој
ЦВ	Центар за вработување
ЦОВ	Центар за образование на возрасни
ЦРРМ	Централен регистар на Република Македонија
ЦСОО	Центар за стручно образование и обука
ЦСР	Центар за социјални работи
ФИТР	Фонд за иновации и технолошки развој

Вовед

Невработеноста претставува социо-економска појава присутна во поголема или помала мера во секое општество, без можност целосно да се совлада. Постојат различни дефиниции за истата. Најчесто употребувана е онаа на Меѓународната организација на трудот. Така според оваа организација невработеноста е дефинирана како што следи во „Резолуцијата која се однесува на статистиката на економски активната популација, вработеноста и невработеноста“, усвоена на Третата меѓународна конференција на статистичари на трудот (Женева, 1982): „невработени“ се сите лица во рамките на една специфицирана возраст, кои за време на определениот период биле:

- а) „без работа“, односно не биле во платено вработување или самовработување
- б) „моментално достапни за работа“, односно биле достапни за платено вработување или самовработување за определниот период; и
- в) „барале работа“, односно презеле одредени чекори во определен период да бараат платена работа или самовработување.

Специфичните чекори може да вклучуваат регистрација во јавна или приватна размена на вработување; апликации кај работодавачи; проверка на веб страни, фабрики; поставување на реклами во весници или одговор на реклами во весници; барање на помош од роднини или пријатели; барање на земја, зграда, машинерија или опрема за основање на сопствено претпријатије; организирање на финансиски ресурси; аплицирање за дозволи, лиценци, итн.

Невработената популација се состои од лица на специфицирана возраст кои се достапни, но не влегле во понудата на труд за производство на добра и услуги. Кога се мери за краток референтен период, се однесува на сите лица кои не се вработени кои би прифатиле соодветна работа или би основале компанија за време на референтниот период доколку би се појавила прилика и кои активно бараат начини за добивање на работа или основање на своја компанија во блиска иднина. Збирот на вработената и невработената популација мерена за краток референтен период е еквивалентна на работната сила, исто така позната како моментално активно население.

Според генералниот Директорат на Европската Комисија - Еуростат, задолжен за обезбедување на статистички информации за институциите на Европската Унија,

невработената личност се дефинира врз основа на водичите од Меѓународната организација на трудот, како некој на возраст помеѓу 15 и 74 години без работа за време на референтната недела, кој е достапен да започне со работа во наредните два месеци и кој активно барал вработување во некое време во последните четири недели.

Кај државите невработеноста се јавува на специфичен начин: поради наследената заостаната структура во економијата, оскудност на капитал и неможност скоро да се создадат продуктивни работни места, од техничко-технолошкиот развој што релативно ја намалува побарувачката за труд, од несоодветната економска политика и друго.

Во 2011 година, реномираниот неделен бизнис магазин Business Week пренесе дека „повеќе од 200 милиони луѓе глобално се невработени, односно две третини од развиените економии и половина од економиите во развој се соочуваат со намалување на растот на вработеноста“. Стапката на невработеност во 27-те членки на Европската Унија (ЕУ) достигна 10,5% во август 2012. Еуростат проценува дека 25,466 милиони лица во ЕУ27 биле невработени во август 2012. Споредено со јули 2012, бројот на невработени лица се зголеми за 49000 лица. Споредено пак со август 2011, невработеноста се зголеми за 2170000 лица. Најголемиот рекорд невработеноста го постигна во мај 2012 кога стапката на невработеност изнесуваше 11,2%, во 17-те земји членки на еврозоната се задржа тоа ниво и во јуни. Оваа стапка е највисока од 1995 година (Европска Комисија, Еуростат, 2012).

Глобалната финансиска криза и актуелната должничка криза, која е карактеристична пред сè за еврозоната, почнаа да ги даваат своите ефекти како на макро, така и на микроплан. Покрај зголемувањето на невработеноста други проблеми кои се јавуваат се намалената ликвидност, запирањето на инвестициските активности, задолженоста и на јавниот и на приватниот сектор. Бранот ја зафати и Република Македонија, предизвикан од намалениот извоз и од намаленото производство. Ова пак предизвикува сериозна дебата за последиците и можните решенија за намалување на невработеноста. Класичните економисти, неокласичарите и австриската школа за економија посочуваат дека пазарните механизми се доверлив начин за решавање на проблемот на невработеноста. Овие теории се против интервенција на пазарот на труд од надвор, како унионизацијата, закони за минимална плата, даноци и дури регулативи

кои може да предизвикаат обесхрабрување во поглед на вработувањето нови работници. Кензијанците пак ја нагласуваат цикличната природа на невработеноста и препорачуваат интервенции кои би ја намалиле истата за време на рецесии. Кензијанскиот модел препорачува владини интервенции дизајнирани за да ја зголемат побарувачката на работници. Тоа би можело да вклучи финансиски стимули, креирање на работни места со јавна поддршка и експанзивни монетарни политики.

Во таа насока адекватната вработеност и во смисла на квантитет и квалитет е основен столб на една држава и сите напори треба да бидат насочени кон намалување на невработеноста (Helium, 2012). Заложбите и активностите на секоја власт, на секоја влада низ светот, се намалување на невработеноста во поднослив процент кој нема да го загрози севкупниот развој, а од друга страна нема да предизвикува егзистенцијални, социјално-економски и други проблеми. Невработеноста е средишен проблем на современите пазарни економии. Кога стапката на невработеност е висока, ресурсите се трошат неефективно, не можат да се користат максимално, а надниците, платителните доходи на луѓето паѓаат. Загубите во период на висока невработеност се најголеми документирани загуби во современата економија.

Согледувајќи го проблемот со невработеноста и трагајќи по решенија за нејзино намалување многумина во фокусот ги ставаат малите и средната претпријатија-МСП. Секако дека овој проблем не може да се реши еднаш засекогаш, невработеноста ќе биде присутна во секоја економија, но се трага по наоѓање на решенија која истата би ја довеле до пониски стапки. Во таа насока на МСП се гледа како на еден од излезите за справување со овој проблем, иако постојат и доста критичари кои сметаат дека МСП не се главни креатори на вработувањата во една економија, туку дека таа улога им припаѓа на големите претпријатија. Но, други пак расправаат дека МСП ја имаат способноста да ги задржат нивните нивоа на вработеност и да се справат со негативните ефекти дури и во криза, помагајќи да се стабилизира економијата. Првата истражувачка студија за потенцијалот на малите бизниси да креираат вработувања и на тој начин да придонесат кон намалување на невработеноста е на американскиот автор David Birch (*Identity Is the New Money*, 2008). Во понатамошниот текст ќе биде објаснета улогата на МСП во малите и отворени економии и нивниот потенцијал за намалување на невработеноста.

Глава 1

Состојба на пазарот на трудот и стапките на сиромаштијата во земјите од Европската Унија и Република Македонија

1.1 Стапка на учество на работната сила во Европската Унија и Република Македонија (компаративна анализа)

Во периодот од 2005 до 2010 година, во Република Македонија, стапките на учество на работната сила беа значително стабилни со околу 65%, без видливи ефекти од падот¹. Стапките на активност во земјата се ниски според меѓународните стандарди. Тоа главно се должи на: 1) многу малиот број на вработени што делумно се компензира со високата појава на невработеност, 2) влијанието на големиот нето обем на прилив на дознаки од странство, со зголемување на приходите на домаќинствата/поединците-приматели и 3) малото учество на жените и младите во работната сила.

Стапките на активност во работната сила кај жените се ниски, особено жените од албанско и ромско потекло. Ова е поради традиционалната улога на жените во овие заедници. Според Анкетата за работната сила од 2000 година, стапките на учество на жените од албанско и ромско потекло изнесуваат 11% односно 36%, во споредба со 51% на жени од македонската група на население.

Што се однесува на податоците од земјите во Европската Унија од нацрт заедничкиот Европски извештај 2015 за заедничко вработување, во кој клучните податоци за зајакнување на економијата, претставуваат основа на клучните пораки за вработување, која содржи GPR. Анализата од овој извештај се однесува на промените во областа на вработувањето и социјалните прашања во Европа, имплементацијата на упатствата за вработување, преглед на националната програма за реформи, која резултираше со препораки за поединечни земји, кои Советот ги донесе на 8 јули 2014 година и сегашниот рејтинг на спроведувањето на овие препораки.

Оттука се добива констатацијата дека вработувањето и социјалната ситуација продолжува да загрижува. Во економската прогноза, Комисијата предвидува бавен раст и висока невработеност, но релативно стабилна (24.6 милиони луѓе). Разликите помеѓу земјите, особено во еврозоната, сè уште се големи. Невработеноста дури и во релативно

¹ *Извор:* врз основа на податоците од тримесечното истражување на работната сила (2006-2010) достапни на страницата на ЕУРОСТАТ
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database

успешни економии станува структурна, како што беше потврдено од страна на поголем број долгорочно невработени лица.

Таа мора да продолжи со реформите за поддршка на доброто функционирање на пазарот на трудот. Неколку земји-членки продолжија да ги спроведуваат реформите во согласност со препораките за секоја земја. Позитивните ефекти од ова може да се видат на пример во однос на стапката на раст на активноста. Сепак, потребно е да се зголемат инвестиции те со цел да го зголеми економскиот раст и да се создаде поволна средина за отворање пристојни работни места.

Во рамките на напорите што се направени во борбата против невработеноста на младите, земјите-членки постигнаа напредок во спроведувањето на гаранции за младите луѓе. Потребни се дополнителни напори, а треба да се посвети посебно внимание на службите за вработување, прилагодените интервенции на пазарот на трудот и стручното образование и обука. Земјите-членки треба да обезбедат поволна средина, во која компаниите би можеле да понудат образовни програми со цел да се олесни преминот од образование кон пазарот на трудот.

И покрај сето оваа, невработеноста останува на високо ниво во 28 земји-членки на ЕУ (ЕУ-28). И покрај тоа што во периодот меѓу 2004 и 2008 година стапката на невработеност се намалила за повеќе од два процентни поени, финансиската и економската криза предизвикала голем пораст на невработеноста (Графикон 1). Помеѓу 2008 и 2013 година (сезонски прилагодено) стапката на невработеноста во ЕУ-28 се зголеми од 7,0% на 10,8%. Според најновите податоци на Еуростат, стапката на невработеност паднала повторно, а во септември 2014 година изнесува 10,1% (11,5% во еврозоната на 18 земји). Ова е најниско ниво од февруари 2012 година и е стабилно во однос на август 2014 година. Бројот на невработени, исто така, од минатогодишните 26,4 милиони падна на 24,6 милиони. Од споредбата на трендовите за различни групи на пазарот на трудот може да се заклучи дека стапката на структурната невработеност кај младите е повисока од просечната стапка на невработеноста и во голема мера зависи од деловниот циклус. Стапката на невработеност кај повозрасните работници е доста ниска, но работниците од оваа група обично тешко можат да најдат ново вработување. Стапката на невработеност кај жените и мажите не се разликуваат од 2009 година.

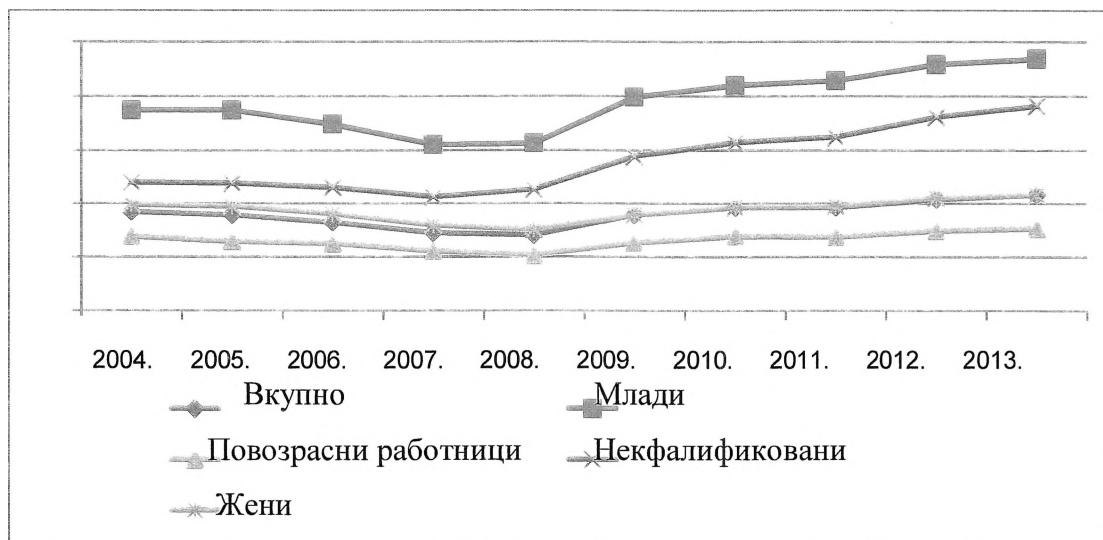

График 1. Стапка на невработеност од 2004-2013 во ЕУ

Долгорочната невработеност продолжува да расте во земјите членки на ЕУ. Помеѓу 2010 и 2013 година, стапката на долгорочна невработеност во ЕУ-28 се зголеми од 3,9% на 5,1%. Движењата се крајно негативни во Грција и Шпанија, а помалку во Кипар, додека значително подобрување е забележано во трите балтички држави. Во текот на минатата година, долгорочно невработените лица, се изразува како процент од вкупната невработеност се зголеми од 45,3% на 48,7% во ЕУ-28 (односно од 47,5% на 51,5% во 18 земји-членки на еврозоната).

Мажи, млади и нискоквалификувани работници се често долгорочно невработените во однос на другите групи на пазарот на трудот, што е особено точно за професии и сектори во кои има помала потреба. Општата економска состојба продолжува да биде важен фактор во одредување на промените во нивото на долгорочната невработеност и движењата кои се вклучени со неа, но со значителни разлики меѓу земјите. Некои земји-членки (како што се Финска, Холандија и Шведска) не обезбедија висока стапка на повторно вработување, за разлика од другите, како што се Бугарија, Грција и Словачка. Сè на сè, еден од пет долгорочно невработени во ЕУ никогаш не работел, а три четвртини од нив се помлади од 35 години, со што се зголемува ризикот од маргинализација.

Во Република Македонија пак, неактивноста е непропорционално распределена меѓу младите неквалификувани жени од руралните средини. Најважна причина за неактивноста кај жените се обврските во домаќинството.² Така, 55% од неактивните жени се домаќинки, при што жените со понизок степен на образование се многу повеќе изложени на неактивност. Понатаму, големиот обем на дознаки од странство може да има поголемо влијание врз учеството на жените, отколку на мажите, имајќи предвид дека жените се на второ место во однос на тоа кој заработува за домаќинството.

Во последното тримесечје од 2010 година, стапката на учество на жените изнесуваше 47%, што е за околу 25 процентни поени (п.п.) пониско од стапката на мажите, што укажува на релативно голем родов јаз во споредба со ЕУ-27 (13,2 процентни поени во истиот период). Стапката на учество на мажите изнесува 72% и е на ниво со останатите земји од регионот и ЕУ-27.

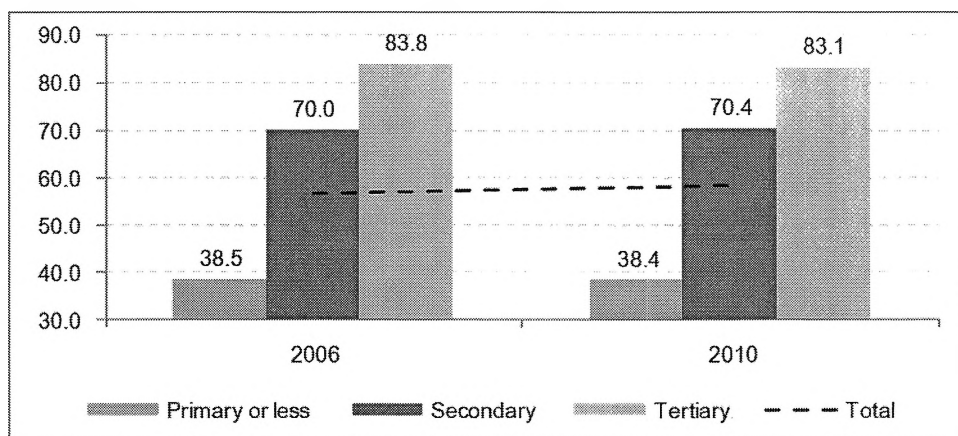

График 2. Стапка на учество според степенот на образование (возраст 15-74 г.)³

Извор: врз основа на податоците од тримесечното истражување на работната сила (2006-2010) достапни на страницата на ЕУРОСТАТ.

Младите лица (на возраст од 15-24 години) имаат ниска стапка на учество, која изнесува околу половина од националниот просек. Иако стапката на учество на младите се зголемила во периодот 2005-2007 година (од 33% на 36%), истата започна да опаѓа во 2009 година, за да стигне на 33,3% во 2010 година.

²Angel-Urdinola, D. F. и Macias, V., *FYRMacedonia Labour Market Profile 2004-2007*, забелешка на Светска банка, Светска банка, Вашингтон ДЦ, 2008г.

³Нема достапни информации за работоспособното население, според степенот на образование пред 2006 година. Оваа студија прикажува податоци за учеството и други индикатори распределени по пол, само за периодот од 2006 до 2010 година.

Значителна сегментација на пазарот на труд во неколку земји-членки во ЕУ сè уште постои, и тоа за вработување на младите имаат голем удел работните места на определено време и со скратено работно време, со учество од 42,4% и 31,9% (од вкупниот број на вработени) во првиот квартал на 2014 година. За споредба, бројот на работни места на определено време и со скратено работно време во вкупното работоспособно население е многу помал и изнесуваше 13% и 19%. Меѓу вработените со скратено работно време, многу повеќе се жени. Во првиот квартал од 2014 година, учеството на жените во скратено работно време е 32% и мажи 8,3%, при што 40% од жените се вработени на работни места со скратено работно време во Австрија, Белгија, Германија, Холандија и Велика Британија. Во нашите сегашни макроекономски контексти за вработување на определено време и со скратено работно време, што до одреден степен не се доброволни, може да придонесе создавање на работни места, а на среден и на долг рок може да биде отскочна даска за договор на неопределено време и / или договор за работа со полно работно време (на пример за младите луѓе). Сегментација може да се види во постојана разлики во платите меѓу мажите и жените и ниските стапки на транзиција кон договорот за вработување со помал степен на заштита во договорот кој обезбедува поголема заштита.

Ниското учество на младите во вработувањето во Република Македонија се должи на: 1) малата веројатност за вработување и тешкотијата при транзиција од училиште на работа, 2) неподготвеноста на работодавачите да ги сносат трошоците за обука на работното место за неискусните млади луѓе, имајќи предвид дека има и искусни невработени кандидати, 3) неусогласеност меѓу потребите на работодавачите и квалификациите што произлегуваат од образовниот систем. Опаѓачкиот тренд на учеството на младите, може да се објасни со зголемениот упис во високото образование, под влијание на политиката на владата за дисперзија на јавните високообразовни институции и намалувањето на трошоците за високо образование.

Учеството во вработување е значително поврзано со степенот на образование, бидејќи поединците со терцијарно образование се приближно два и половина пати поактивни од оние со основно образование или помалку. Има мало намалување во стапката на учество на поединците со терцијарно образование во 2010 година, во споредба со 2006 година. Ова е поради зголемувањето на работоспособната популација

со терцијарно образование (со 29%) во споредба со зголемувањето на активните поединци на истото ниво образование (со 27%).

Способноста на земјите-членки на ЕУ за значителното зголемување на вработеноста на жените во голема мера зависи од достапноста на квалитетна и прифатлива установа за деца. Податоците од ОЕЦД потврдија дека грижата за детето е клучен двигател за учество на жените на пазарот на трудот. Во неколку земји, сетот мерки спроведени во претходните години вклучуваат располагање дополнителни средства за заштита на децата (Австрија, Германија, Ирска, Малта, Полска), додека во други неодамна се идентификувани чекори за воведување на нови закони или за нови проекти (Чешка, Словачка).

Малта во април 2014 година, започна да обезбедува слободна и сеопфатна грижа за децата од семејства во кои се вработени двајцата родители. Грижата за деца е на располагање во текот на работното време на родителите, како и еден дополнителен час планиран за посета во денот. Покрај тоа, во буџетот за 2014 година се предвидени бесплатни услуги за децата во градинките и основните училишта, прилагодување на предавњата така да бидат достапни за вработените родители кои сакаат да ги донесат децата на училиште. Чешкиот парламент го одобри закон за одредени категории на деца и овозможува отворање на центри за згрижување на деца надвор од јавната мрежа на детски градинки.

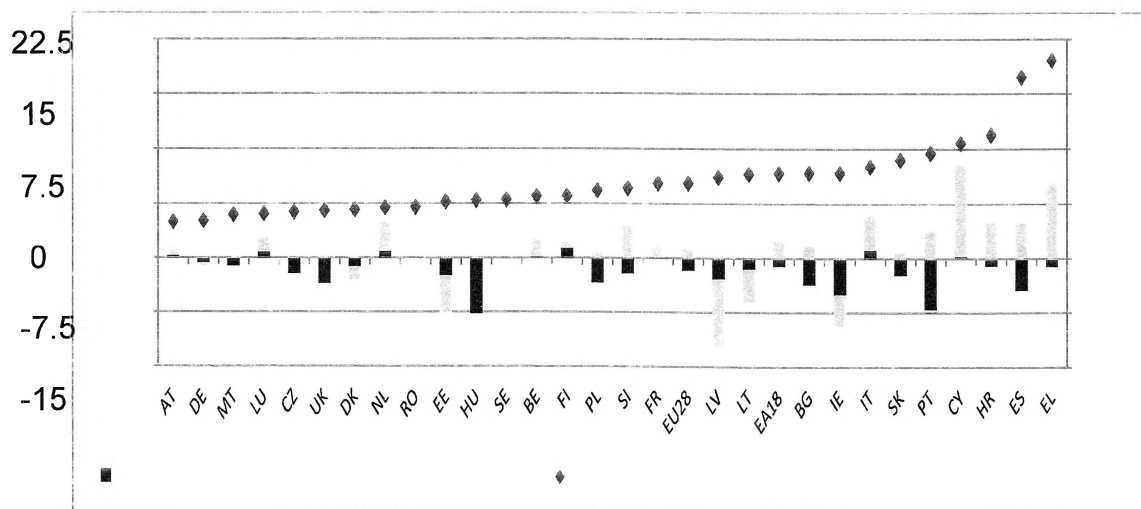

График 3. Стапка на невработеност во европските земји одделно до 2013 година

Во некои земји, се преземени мерки за пофлексибилни услови за работа и дополнување на законите за родителско отсуство (Велика Британија, Шпанија, Полска, Германија, Финска). Во Велика Британија од 2014 година правото работникот да побара флексибилни работни услови се прошири на сите вработени. Како дел од измените и дополнувањата на законот за промоција на вработувањето и институциите на пазарот на труд, во Полска, на 2 мај 2014 година, вовеле доделување на грантови за работата на далечина, невработените родители да се вратат на пазарот на труд (оние кои подигне барем едно дете помладо од 6 години) или луѓе кои престанале да работат за да се грижат за други лица. Во Италија се разработува „закон за работното место“, во кој се предложени мерки за изменување на Правилникот за породилно отсуство. Во Германија, е донесена реформа за родителски додаток, која стапила во сила во јануари 2015 година, а да ги охрабрува двјцата родители да се грижат за децата и работата.

Мерките во областа на оданочувањето предложени во рамките на италијанскиот закон за работното место, како и во Малта, се залагаат да се зголеми износот на даночно олеснување (од 1300 евра на 2000 евра) за родителите кои ги праќаат своите деца во приватни центри за грижа. Во Велика Британија во 2015 година се вовеле систем за згрижување на деца од зафатени семејства што го замени постоечкиот систем на купони за хартии од вредност и директно договарање за згрижување. Семејствата кои ги исполнуваат условите ќе добијат враќање на годишните трошоци за заштита на децата во висина од 20% од надоместоците до 10000 фунти за секое дете. Некои земји-членки преземат мерки во врска со механизмите за плати, со цел да се промовира хармонизација на надоместоците за продуктивноста. Другите земји-членки бараат да се поддржи расположливиот доход на домаќинствата со посебен акцент на минималната плата. Во Германија, од 1 јануари 2015 година минималната плата изнесува 8.50 евра на час, со транзициски период до крајот на 2016 година до кога беа дозволени некои исклучоци. Естонија, Романија и Словачка го зголемија прагот на минималната плата, со цел да се борат со сиромаштијата, додека Велика Британија вовеле построги казни за работодавачите кои не ги исполнуваат условите за минимална плата. Во Австрија, обврската да се наведе колективно договорени минималната плата во огласи за слободни работни места се прошири на сите работодавци во индустрии во кои не е

постигнат таков договор. Од друга страна, Португалија е во контекст на сеопфатна реформа да ги намали платите на вработените во јавниот сектор со високи приходи.

Преземени се и некои мерки за намалување на даночното оптоварување на трудот, особено за луѓето во нерамноправна позиција и да се стимулира побарувачката за работна сила и потрошувачка. Белгија презема мерки за намалување на придонесите за социјално осигурување платени од страна на работниците со ниски приходи, работодавците се ослободени да плаќаат придонеси за социјално осигурување на плата за прекувремена работа во одредени сектори и да се прошири опсегот на ослободувањето од данок на доход за вработените. Италија го намали персоналниот данок на доход за ниски приходи за 2014 година и се применува постојано намалување на регионалниот данок од 10% во однос на економските активности кои се платени од страна на работодавците. Шпанската влада го одобри предлогот за даночните реформи, кој вклучува намалување на даночната стапка од седум на пет, мало намалување на маргиналните стапки и зголемување на износот изземени од оданочување, кој се воведува постепено во периодот помеѓу 2015-2016. Словачка во 2016 година го зголеми прагот на приходи кај студентите ослободени од придонесите за социјално осигурување, додека Естонија од 1 јануари 2015 година ја зголеми одбивката на данокот на приход. Како дел од буџет пакетот на долг, Летонија го намали даночното оптоварување. Во Франција, во 2015 година беа донесени одлуки за мерки за намалување на данокот на доход за вработените со средни и ниски примања.

Некои земји-членки ги интензивираа напорите за борба против непријавената работа. Во август 2014 година, Хрватска формира комисија за борба против непријавената работа со задача да изврши евалуација на постоечките мерки, следење на нивната примена и ако е потребно да се предложат нови мерки или промени.

Спроведувањето на препораките на Советот за воспоставување на гаранции за млади луѓе од земјите-членки претставува поттик за воведување на храбри структурни реформи кои ги покриваат различните аспекти на активните политики на пазарот на трудот. Во 2014 година, сите земји-членки ги претставија своите планови за спроведување на гаранции за програмата за млади луѓе и ги дискутираа со Комисијата. Имплементација е клучна, но веќе преземените чекори ветуваат.

Некои земји-членки вложуваат труд во модернизацијата на поддршката што јавните служби за вработување им ја овозможуваат на младите луѓе. Во Белгија Actiris, јавниот сервис за вработување во регионот Брисел, формира посебна служба за гаранција за млади луѓе, чија улога е да обезбеди посебна поддршка во потрага по работа и стажирање за млади луѓе кои се официјално регистрирани како невработени лица. Романија лансираше две пилот-програми во рамките на гаранции за младите луѓе и врз основа на која се воспоставени 27 центри за млади (во моментот го поддржува европскиот социјален фонд), кои имаат за цел да ги идентификуваат младите NEET и да им понудат интегрирани пакети на кориснички услуги. Во Шпанија, стратегијата на активирање и вработување 2014 - 2016 беше усвоена како главен инструмент за координација на политиките за да се олесни процесот на транзиција кон активни мерки на пазарот на трудот врз основа на резултатите. Во Италија, воспоставен е интегриран е-портал, така што е дозволен директен пристап до националниот регистар за да се олесни автоматска проверка на усогласеноста со барањата и тендер.

Насочени стимулации за вработување и субвенции за започнување на бизнис во некои земји-членки на младите кои бараат работа служи како поттик за да се активира. Холандија вовеле даночни олеснувања за работодавците кои вработуваат млади лица кои добиваат бенефиции за невработеност или социјална помош до две години, а Полска вовеле ослободување од плаќање на придонесите за социјално осигурување за лицата помлади од 30 години. Другите земји-членки имаат воведено нови иницијативи за вработување да се поттикне создавањето на работни места и за други групи меѓу долгорочно невработени. Општи стимулации за вработување, беа воведени или зајакнати во Португалија, Грција, Шпанија, Кипар и Малта. На пример, Малта за работодавачите за нови вработени обезбедува субвенции за плати до половина од основната плата и придонеси за социјално осигурување за период од една година, и Шпанија одобри паушал од социјалните придонеси за бизниси кои вработуваат нови работници на трајна основа, вклучувајќи ги и оние со договори со скратено работно време, за период до две години (три за мали и средни претпријатија), како и посебни фондови за корисници гаранции за млади вработени на неопределено време. Од друга страна, Малта има посебен субвенции наменети за повозрасните работници, вклучувајќи даночни кредити за трошоци за обука.

Имплементацијата на гаранции за младите луѓе е во врска со продолжувањето на реформата на јавните служби за вработување во некои земји-членки, со цел да се подобрат стандардите за услуги и координација на регионално ниво. Како дел од сеопфатна стратегија за активирање за периодот 2014 – 2016, Шпанија подготви заеднички каталог на служби за вработување, кој содржи хомоген сет на мерки кои се применуваат во сите шпански региони, со цел да се обезбедат еднакви права на пристап за лицата кои бараат работа, ефективност, транспарентност, ориентација на резултатите и интеграција помеѓу административните слоеви. Финска ќе ги заостри барањата за понуда за работа од центрите за вработување на локално ниво за луѓе кои патуваат до три часа на ден и ќе ги подобри плановите за вработување на долгорочно невработените лица, нудејќи им активни мерки во текот на првите 3 месеци на невработеност.

Поттик шеми за основање на друштва се силно развиени во Европа, во девет земји-членки (Малта, Хрватска, Шпанија, Литванија, Грција, Полска, Франција, Португалија и Ирска) се воведени стимулации за поддршка на невработени лица кои се вклучени во претприемништво. Ирска развила сеопфатен план за акција за вработување, каде е предвидено формирање на локални канцеларии за претприемништво во соработка со Центарот за развој на претприемништвото, нов фонд за младинско претприемништво, со цел поддршка на претприемачки активности и нивното ширење, како и поедноставување на даночните поддршка за претприемачите.

Поголемиот дел од земјите-членки преземаат мерки за да го подобрат системот на стручно образование и обука (СОО) со цел подобро да се земат во предвид потребите на пазарот на труд (Белгија, Чешка, Данска, Естонија, Шпанија, Франција, Унгарија, Ирска, Италија, Латвија, Литванија, Холандија, Полска, Португалија, Романија, Словачка, Шведска, Велика Британија), кои обично се поврзани со нивната програма гаранции за млади луѓе на преземените обврски за школување во рамките на Европската унија. Неколку земји ја разгледа законската регулатива во областа на системите за стручно образование и обука (Германија, Грција, Шпанија, Франција, Унгарија, Ирска, Италија, Португалија, Словачка, Белгискиот регион).

Белгискиот регион ја засили соработката меѓу образованието и обуката и политиките за вработување и засегнатите страни во вработување, усогласувајќи ја

стручна обука во согласност со потребите на пазарот. Во Шпанија започна реформата за воведување на двоен систем на стручно образование и обука и се прилагодува на потребите на пазарот на трудот. Во Франција, е воведен нов закон за стручно образование и обука, дополнителни програми за поддршка на школување на лица со ниски квалификации како и програми за доживотно учење. Романија воведо нов закон за дипломирани студенти на високообразовните установи што обезбедува субвенционирано професионално школување. Шведска усвои мерки за олеснување на преминот од училиште на работа преку обука и помогање на младите луѓе да се здобијат со работно искуство. Во Естонија се доделени дополнителни средства за програми за стручно образование и обука за возрасните. Во Португалија се прилагодени наставните програми за стручно образование и обука, е воспоставена мрежа на стручни центри и се воведо нови професионални насоки во основното (14) и средното (15-17 години) образование. Во Данска, реформата за стручното образование и обука беше усвоена во јуни 2014 година и стапила во сила од 2015/2016 учебна година. Реформата ќе се направи обид да се постигне што повеќе млади да ја завршат програмата за стручно образование и обука и да се гарантира образование за сите млади луѓе во Данска кои сакаат да го завршат основно стручно образование и обука. Земјите-членки посветуваат помалку внимание на имплементација на квалификациски рамки. Австрија, воведо фокусна точка за признавање на странски квалификации, подобрување на можностите за имигранти и поттикнува да се избегне неусогласеност помеѓу вештините и занимањата. Хрватска има воспоставено хрватска рамка на квалификации, со цел да се регулира системот на квалификации и подобрување на образовни програми за нивното хармонизирање со потребите на пазарот на трудот.

Некои земји-членки имаат воведено реформа во системот на високото образование. Реформи на системот за високото образование беа воведени во Австрија, Германија, Естонија, Грција, Литванија, Луксембург, Полска и Обединетото Кралство. Некои реформи често вклучуваат поголема финансиска поддршка за групите со посебни потреби (Австрија, Германија, Естонија, Луксембург, Велика Британија).

Австрија ќе ја зголеми финансиската помош за студентите кои имаат свои деца и за вработени студенти кои се во брак. Германија го подигна прагот за обезбедување на дополнителна финансиска помош, особено за младите луѓе чии родители имаат

ниски примања (од 2016 година). Луксембург го смени критериумот за финансиска поддршка со цел да се земат во предвид социјалните аспекти. Во Велика Британија достапни се посебени средства со цел да се зголеми бројот на инженери и да се охрабрат жените да влезат во овој сектор.

Неколку земји-членки преземаа мерки за подобрување на системите за основно и средно образование (Австрија, Естонија, Грција, Шпанија, Унгарија, Ирска, Малта, Словачка, Велика Британија), додека други се посветени на сеопфатна стратегија за целокупното образование (Хрватска, Латвија).

Неколку земји-членки (Австрија, Холандија, Естонија, Ирска, Шведска) се насочени кон подобрување на условите за работа и платите на наставниците и го зголемиле бројот на достапни наставници. Естонија ја зголеми минималната плата на наставниците со цел да се зголеми атрактивноста на професијата наставник и поттикна реформи на општото средно образование и стручно образование и обука. Буџетот на Ирска очекува дополнителни 1400 наставници, како и задржување на помошен наставен кадар за деца со посебни потреби во постоечките нивоа. Шпанија предвиде избор на курсеви во трета и четврта година од средното училиште (ученици од 15 до 16 години) и вовеле нов систем на оценување во трето и шесто одделение (ученици од 9 и 12 години). Владата на Данска постигна договор за реформа на јавното задолжително образование (основно и средно), која е влезена во сила во учебната 2014/2015 година. Португалската влада спроведе програма за обука на наставниците и училиштата со договорите за автономија така што дозволи поголема флексибилност на наставната програма.

1.2 Трендови кај вработеноста (*податоци од завод за статистика 2014 и од анкетата на работна сила*)

Стапките на активност на населението во Р. Македонија (економски активно население од 15 до 64 години) во периодот од 2008 до 2012 година се во голема мера стабилни и се движат околу 64%.⁷ Во 2008 година стапката на активност изнесува 63,5%, во наредните три години забележува благ пораст во просек од 0,6 процентни поени (п.п.), за во 2012 година да биде на ниво од 63,9% (Табела 1).

Според последните квартални податоци од Анкетата за работна сила на Државниот завод за статистика, стапката на активност во четвртиот квартал од 2013 година изнесува 65,2%. Иако стапката на активност забележува раст во анализираниот период посебно во 2013 година, сепак е значително пониска споредено со просекот на Европската Унија кој изнесува 71,7% (ЕУ-28) во 2012 година.

Табела 1. Стапка на активност на пазарот на труд

	2008	2009	2010	2011	2012
15-24	35.9	35	33.3	32.1	33,6
25-49	79.4	79.5	80.4	80.2	79,5
50-64	54.9	57.2	57.5	58.3	56,7
65+	3.9	3.9	4.1	3.3	3,8
15-64	63.6	64	64.2	64.2	63,9
Вкупно	56.3	56.7	56.9	56.8	56.5

Табела 2. Стапка на вработеност на пазарот на труд

	2008	2009	2010	2011	2012
15-24	15,7	15,7	15,4	14,4	15,5
25-49	54,3	55,4	55,7	56,5	55,8
50-64	39,5	42,4	42,6	43,1	42,8
65+	3,6	3,4	3,8	3,1	3,4
15-64	41,9	43,3	43,5	43,9	44,0
Вкупно	37,3	38,4	38,7	38,9	39,0

Стапката на вработување во Р. Македонија, во 2010 година изнесуваше 43,3 %. Оваа стапка е доста ниска во споредба со стапките на вработеност во ЕУ-27 (64,6 % во 2009 година), како и во споредба со стапката на Бугарија (62,6 %) и Хрватска (56,6%).

Податоците од анкетата за работната сила (LFS) покажуваат дека во периодот 2005-2010 година, отворени се околу 93800 нови работни места, односно 15% од вкупната стапка на вработеност. Меѓутоа, отворањето на работни места во периодот од 2005 до 2009 година, кога се отвораа околу 20000 работни места секоја година, значително се забави во 2010 година, кога се отворија само 7034 нови работни места. Ова значи дека пониската економска активност во 2009 година имаше влијание врз растот на вработувањето со задоцнување од 12 месеци.

Подобриот резултат на пазарот на труд во Република Македонија во периодот на кризата, во споредба со соседните земји може да е поради низа фактори. Република Македонија со данокот за труд можеби помогнала претпријатијата да ги задржат работниците со тоа што трошоците се намалија, а со тоа се одложи отпуштање на работниците. Исто така во Република Македонија вработувањата може да делуваат проциклично, апсорбирајќи ги и оние кои се непријавени од таканаречениот дел на сивата економија, со што ќе се задржи нивото на стапката на вработеност.⁴ Подобрувањето на работата на инспекцискиот систем можеби придонесе кон детектирање и статусно трансформирање на непријавените работници.

Стапката на вработеност на жените во ЕУ е пониска во споредба со мажите со приближно 18%. Ваквиот родов јаз е поголем од ЕУ-27 (малку над 13% во 2009 година). Разликата во стапките на вработеност помеѓу половите се намалува со нивото на стекнато образование. Кај високообразованите жени може да се забележат маргинално пониски стапки на вработеност во споредба со мажите, упатувајќи дека степенот на образование е посилен решавачки фактор во однос на веројатноста за вработување, отколку што е полот.

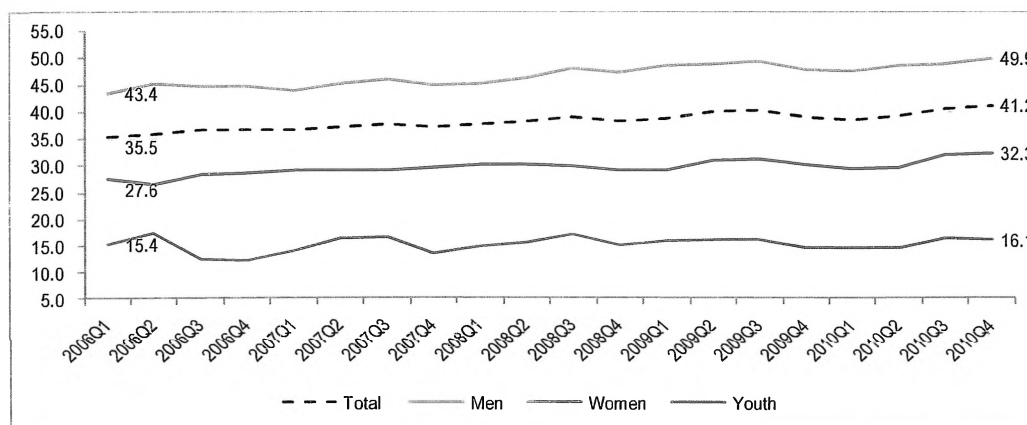

График 4. Тренд кај стапката на вработеност, според пол и возраст, (2006-2010)

Извор: врз основа на податоците од тримесечното истражување на работната сила (2006-2010) достапни на страницата на ЕУРОСТАТ

⁴ Не се достапни бројките за LFS за неформалното вработување за 2010 година.

Младите работници се соочуваат со многу ниска стапка на вработеност (16,1% во последното тримесечје од 2010 година), иако кај оваа стапка се бележи одреден пораст во однос на состојбата во 2006 година. Слично на стапката на учество, ниската стапка на вработеност кај младите во Република Македонија се должи на задоцнетото склучување работен однос, поради потешкотиите при пронаоѓањето на првото вработување и високата стапка на неактивност поради образование.

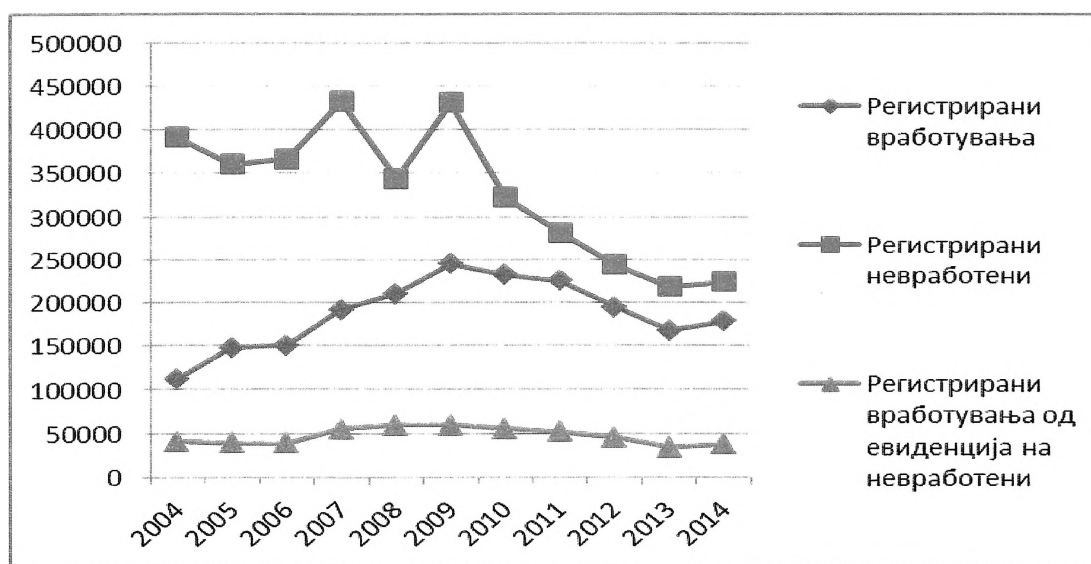

График 5. Број на регистрирани вработувања во РМ

Преку претходните анализи утврдено е дека стапката на невработеност во периодот од 2004-2014 година константно се намалува. Доколку ги земеме податоците за невработеноста од Агенцијата за вработување во Република Македонија можеме да се забележи дека бројот на регистрираните невработени лица бележи намалување. Од графиконот може да се забележи дека бројот на невработени лица бележи пад, односно во 2008 година изнесува 366551 невработени лица, во 2010 година 321341 невработени лица, 2011 година 281144 невработени лица, а во 2013 година тој број се намалил на 217585 невработени лица.

Од друга страна треба да се погледне и бројот на регистрирани нови вработувања. Можеме да се забележи дека бројот на регистрирани вработувања расте само во периодот од 2004-2009 година. Од тој период па се до 2013 година имаме драстичен пад односно драстично намалување на бројот на регистрирани нови

вработувања. Односно бројот од 245294 регистрирани вработувања се намалува наредната година на 225347 регистрирани вработувања.

Во тој период од 2009 година до 2013 година бројот на регистрирани нови вработувања се намалил за 31,7%. Во истиот тој период бројот на регистрирани невработени лица исто така се намалува за 49,5%. Се забележува дека ситуацијата во 2014 година се подобрува кога е во прашање регистрираните вработувања и регистрирани вработувања од евиденцијата на невработени. Исто така треба да се напомене дека во тој период опаѓа и бројот на регистрирани вработувања од евиденцијата на невработените. Во периодот од 2008-2013 година бројот на регистрирани вработувања од евиденцијата на невработени опаѓа за 56,8%. Тука се поставува прашањето како се намалува бројот на невработени, а во исто време се намалува бројот на нови регистрирани вработувања и вработувања од евиденцијата на невработени.

Вкупната стапка на вработеност (за населението на возраст од 15-74 години) се зголемува со степенот на образование: од 21,8% за работниците со основно образование или пониско, до 45,5 % за работниците со средно образование, до 64,9 % за лицата со терцијарно образование. Образованието е главен фактор за премин од невработеност во вработеност: поединците со средно и терцијарно образование имаат поголема веројатност да се префрлат од невработени во вработени (7% односно 18%).⁵ Слично, постои голема тенденција за враќање кон образованието, поради веројатноста за вработување и повисоки примања, не земајќи го предвид прашањето со релевантноста на стекнатото образование.⁶

И покрај фактот што сè уште нема негативни влијанија од падот во економијата врз трендовите на вработеност, корисно е да се направи анализа на структурата на вработеноста што може да даде подетален увид во целосниот резултат на пазарот на трудот. На пример, зголемувањето кај договорите за вработување на определено време во споредба со вработувањето на неопределено време може да упатува на зголемена ранливост на работниците, дури и во случај на стабилна или зголемена вработеност.

⁴Angel-Urdinola, D. F. и Macias, V., *FYRMacedonia Labour Market Profile 2004-2007*, World Bank Policy Note, World Bank, Washington D.C. 2008, op.cit.

⁶Н. Мојсока., *Јавното вработување, образование и пазарите на труд во Македонија, Нам ПресСкопје, 2006*

Податоците укажуваат на сè поголем удел на вработеноста во услужниот сектор и земјоделството, со истовремено опаѓање на вработеноста во индустријата.

Периодот помеѓу 2008 и 2013 година го одразува намалувањето на индустриското производство како резултат од економската криза и фактот што вработувањата во земјоделството и одредени услужни дејности делуваа како заштита во периодот на кризата.

Во периодот од 2003 до 2013 година во Република Македонија, стапките на активност, вработеност и невработеност, бележат минимални промени од година во година, во насока на пораст и/или намалување. Во последните три години од овој период, речиси на исто ниво е стапката на активното население, односно 56,8 во 2011 година, 56,5 во 2012 година и 57,2 во 2013 година.

Највисока стапка на вработеност од 40,6 е забележана во 2013 година, а најниска стапка на невработеност од 29,0 е забележана, исто така, во 2013 година. Во вкупниот број на вработени лица во 2003 и 2008 година, најголемо е учеството на возрасната група од 40 до 44 години, а во 2013 година, најголемо е учеството на возрасната група од 30 до 34 години.

Стапката на вработеност кај овие возрасни групи во 2003 година изнесува 59,0, во 2008 година 58,8, додека во 2013 година стапката на вработеност изнесува 59,4. Учеството на жените во вкупниот број на вработени е пониско од учеството на мажите што соодветно се рефлектира и кај стапката на вработеност кај женската популација. Во 2003 година, жените учествуваа со 40% во вкупниот број на вработени, во 2008 година со 38,7%, а во 2013 година со 40%.

Друг важен аспект е уделот на самовработувањето во вкупната вработеност во земјите на ЕУ, бидејќи ваквиот вид на работа може да понуди издржлива алтернатива во услови со низок степен на отворање работни места. Од друга страна, ако самовработувањето е едноставно стратегија за преживување, тогаш генерира ранливост, а не можност.

Табела 3. Активно население и стапки на активност

	2003	2008	2013
Активно население	860976	919424	956057
Мажи	519133	561705	573825
Жени	341843	357719	382232
Стапка на активност	54.5	56.3	57.2
Мажи	65.6	68.8	68.5
Жени	43.4	43.8	45.8
Вработени	545108	609015	678838
Мажи	327283	373483	407531
Жени	217825	235532	271307
Стапка на вработеност	34.5	37.3	40.6
Мажи	41.3	45.7	48.7
Жени	27.7	28.8	32.5
Невработени	315868	310409	277219
Мажи	191850	188222	166294
Жени	124018	122187	110925
Стапка на невработеност	36.7	33.8	29.0
Мажи	37.0	33.5	29.0
Жени	36.3	34.2	29.0

Извор: Државен завод за статистика, 2014 година

Во 2010 година, самовработувањето заземаше 13,1% од вкупната вработеност, повисоко од Словенија (11,6%) и Естонија (7,9%), но пониско од Хрватска (18%), Полска (18,5%) и Романија (19,5%).⁷ Според студија на Светска банка, самовработувањето во земјата е главно замаскирано вработување за плата. Во периодот на економска експанзија, ваквите нископродуктивни форми на вработување се намалуваат, додека во период на криза служат како заштита од невработеност. Бројот на случаи на ранливо вработување е значително стабилен, на 23%.⁸ Флексибилните договори за работа овозможуваат флексибилност на пазарот на трудот и го зголемуваат изборот за работниците и работодавачите. Но, таквите договори може да донесат и несигурност и ранливост на работниците доколку не ги прифатат доброволно договорите или ако флексибилните договори се единствената можност за влез на пазарот на трудот.

Нема подетални податоци за флексибилните договори во Република Македонија. Уделот на вработените со скратено работно време во вкупниот број на вработени се намалил во периодот 2005-2013 година и во 2013 година изнесуваше 5,5%. Оваа стапка е ниска според ЕУ-27 стандардите. До средината на 2008 година постоеше бариера во поглед на придонесите за социјално осигурување, со што работниците ангажирани со скратено работно време беа релативно „скапи“ за претпријатијата. Од 2009 година се направија измени во законодавството, но со незначително влијание до сега. Во 2005 година не се на доброволна основа (36,1%)⁹. Ова е повисоко од стапката забележана во новите членки на ЕУ (31%) и земјите од ЕУ-15 (17,1%). Од оние вработени со скратено работно време на доброволна основа, само 7,1% избрале работа со скратено работно време за усогласување на семејните и професионалните обврски.

⁷Податоците за овие земји може да се преземат од интернет страницата на ЕУРОСТАТ, <http://epp.eurostat.ec.eu.int>.

⁸Ранливото вработување претставува удел на самовработувањето и невработените членови од семејството во вкупната вработеност

⁹ Светска банка. Студија за процена на сиромаштија за Република Македонија, Светска банка, Вашингтон ДЦ, мимео, 2007 година.

Табела 4. Стапка на активност на населението според школската подготовка

	Стапка на активност		
	2011	2012	2013
Вкупно	56.8	56.5	57.2
Без образование	7.5	17.3	20.8
Незавршено основно образование	25.0	24.9	26.4
Основно образование	40.5	37.8	38.5
3 години средно образование	70.5	71.4	68.2
4 години средно образование	67.6	68.0	68.9
Вишо образование	63.5	59.8	59.4
Високо образование ¹⁾	84.5	83.1	83.8
	Мажи		
Вкупно	68.8	68.7	68.5
Без образование	36.9	34.8	42.0
Незавршено основно образование	43.0	42.1	40.2
Основно образование	60.1	57.1	57.4
3 години средно образование	77.0	77.6	73.2
4 години средно образование	73.9	74.9	75.7
Вишо образование	58.5	57.3	56.8
Високо образование ¹⁾	82.2	82.2	82.3
	Жени		
Вкупно	44.7	44.3	45.8
Без образование	11.3	11.6	12.4
Незавршено основно образование	15.9	16.7	19.7
Основно образование	24.2	21.8	22.8
3 години средно образование	59.4	60.0	59.4
4 години средно образование	59.7	59.6	60.4
Вишо образование	70.0	62.9	62.9
Високо образование ¹⁾	86.9	84.0	85.2

Извор: Државен завод за статистика, 2014 г.

Во 2010 година, приближно 7% од вкупниот број вработени жени работат со скратено работно време, во споредба со 4,5% од мажите. Младите работници имаат најголем удел на вработување со скратено работно време во вкупната вработеност (10,7% во 2010 година), во опаѓање, во споредба со 2005 година (12,4%).

Работата на определено време се зголеми од 8,5% во 2005 година на 12% во 2010 година. Тоа упатува на зголемена ранливост, доколку поголемиот дел од работниците со ваков договор се млади работници и/или жени. Во периодот од 2005 до 2010 година, вработувањето на определено време кај жените е зголемено за 46%, достигнувајќи 13,3% од вкупниот број на вработени жени.

Истовремено, вработувањето на определено време кај мажите е зголемено на 9,9%, односно за 31%. Вработувањето на определено време е најзастапено кај младите работници (25,6 % од нив се вработени врз основа на договори на определено време) меѓутоа, кај работниците од старосната група на возраст од 50 до 64 години, се забележува најзначајно зголемување (71% во периодот 2005-2010 година).

Според последните бројки, неформалното вработување опфаќа 26,4% од вкупното вработување во 2010 година. Жените се помалку застапени, со 24% жени работници во 2009 година вработени во неформалниот пазар во споредба со 28,7% мажи неформално вработени (График 5).¹⁰

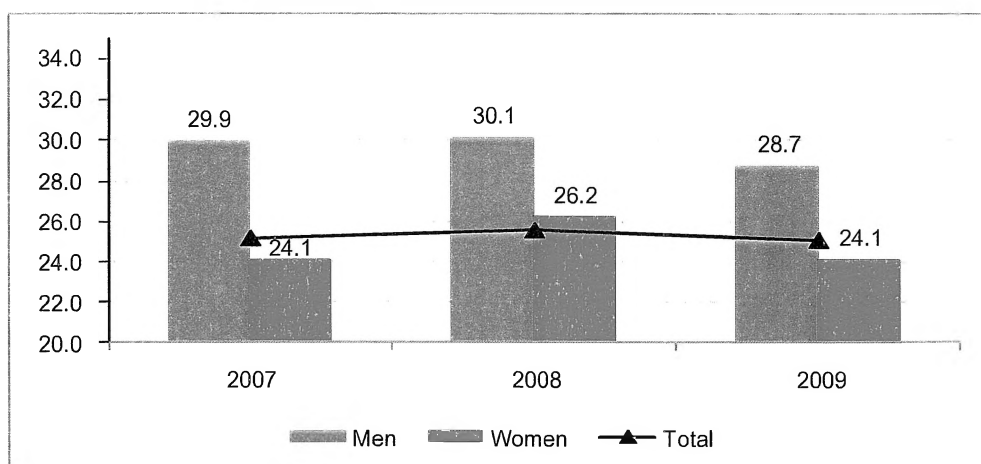

График 5. Неформално вработување, според пол, Република Македонија (2007-2009)

Извор: Државен завод за статистика, 2010 г.

¹⁰Податоците за неформално вработување во Република Македонија се достапни само за периодот 2007-2009г.

Табела 6. Стапка на вработеност според степенот на образование во Република Македонија 2008 – 2012

Степен на образование	2011	2012
Без образование	8,3	8,9
Незавршено основно образование	17,2	16,7
Основно образование	25,1	23,4
3 години средно образование	47,3	47,9
4 години средно образование	46,5	47,0
Вишо образование	50,8	50,3
Високо образование	64,8	63,8
Вкупно	38,9	39,0

Број на вработени лица

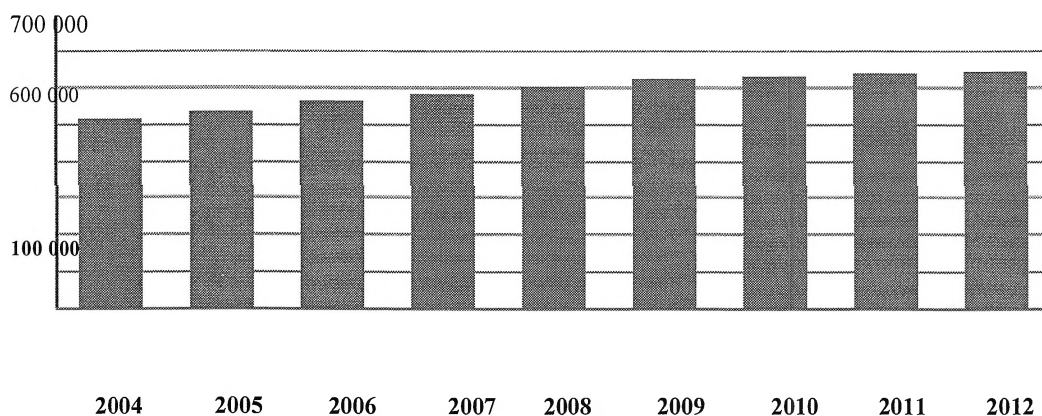

График 6. Број на вработени лица во периодот од 2004 до 2012 година

Извор: Државен завод за статистика, 2010 -2012

1.3 Трендови кај невработеноста

Невработеноста во Република Македонија веќе беше на високо ниво уште на почетокот на транзицискиот период (проценета на 20%). Тенденција што почна да бележи опаѓање во 2006 година, при што во 2010 година стапката на невработеност изнесуваше 32,3%.

Во трендот на невработеност за периодот 2005-2010 година стапката на невработеност е намалена за 14,3%, иако намалувањето во 2010 година е незначително. Иако учеството и стапката на вработеност кај жените се многу пониски од оние кај мажите, стапката на невработеност е речиси еднакво распределена меѓу родовите. Тоа може да укажува на поголема подготвеност кај жените да се нафатат на ниско платени, стабилни работни места во јавниот сектор или на работни места во новоосновани мали приватни фирми, бидејќи според традицијата, тие секогаш имаат второстепена улога во заработувањето за живот на семејството.¹¹

Невработеноста на младите, со 53,6% во 2010 година е приближно 1,8 пати од стапката на невработеност на возрасната популација. Ова значи дека повеќе од половина од активните млади се невработени. Меѓутоа, стапката на невработеност на младите, се намали со 14,5% во периодот од 2005-2010 година. Ова покажува дека врз вработувањето на младите во земјата силно влијае деловниот циклус.

Стапката на невработеност кај населението од возрасната група со најголема работоспособност е намалена за 14,4 % во истиот период, иако незначително се зголеми во текот на 2010 година во споредба со 2009 година. Стапката на невработеност кај постарите работници незначително се зголеми во текот на 2010 година.

¹¹Munich, D., Svejnar, J. и Terrell, K., *Do markets favour women's human capital more than planners*, IZA Discussion Paper, No.1393, 2004

Табела 7. Стапка на невработеност според возраст 2004-2015 година

возраст	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
5-24	64,8	62,6	59,8	57,7	56,4	55,1	53,7	55,3	53,9	51,9	53,1	
5-49	35,4	35,9		32,9	31,6	30,3	30,7	29,6	29,9	27,7	26,5	
0-64	25,5	27,9	28,4	28,5		25,9		26,2	24,4	23,2	22,4	
5+						12,3						
5-64	37,4	37,6	36,3	35,2		32,3	32,2	31,6	31,2	31,2	28,1	
купно	37,2	37,3		34,9	33,8	32,2		31,4				27,3

Извор: Државен завод за статистика, 2014 г.

Од табела 7 можеме да забележиме дека низ изминатите години односно од 2004 до 2014 година стапката на невработеност има надолен тренд, односно стапката на невработеност генерално се намалува кај сите возрасни категории. Исто така важно е да забележиме дека стапката на невработеност кај младите е најголема односно кај лицата од 15 до 24 години.

Можеме да забележиме дека во 2004 стапката на невработеност кај младите изнесувала 64,8% што значи дека поголем број од младите се без вработување. Во годините што следуваат забележуваме дека има намалување на стапката на невработеност кај младите, па таа до 2009 се намалува на 55,1%, што значи намалување за дури 9,8%. Стапката на невработеност кај младите лица продолжува да бележи поблаг пад во годините што следуваат па така во 2014 стапката на невработеност кај млади лица изнесуваше 53,1%. Стапката на младинска невработеност и сега е доста висока, односно секој втор млад е без вработување. Меѓутоа мора да напоменеме дека со младинската невработеност не се соочува само нашата држава, туку ова е проблем низ цела Европа, односно и во европските држави младинската невработеност е висока. Повеќе од 7,5 милиони млади се без вработување, а 50% изнесува младинската невработеност во Јужна Европа каде што и е највисока. Поради овој проблем земјите во Европа издвојуваат голем број средства со цел да ја намалат невработеноста кај младите.

Од табела 8 можеме да забележиме дека и останатите возрасни категории не стојат доста добро кога станува збор за невработеноста. Кај лицата од 25-49 години забележуваме драстичен пад на невработеноста, односно од 35,4% во 2004 на 26,5% во 2014 година. Ова намалување на стапката на невработеност кај оваа старосна граница е најзначајно поради фактот што ова е возрасна група со најголема работоспособност. И поради тоа намалувањето на невработеноста кај оваа старосна граница значително влијае врз решавањето на проблемот на невработеноста во една економија. Исто така имаме благ пад и на невработеноста кај лицата кои се пред пензија односно од 50-64 години. Стапката на невработеност се намалува од 25,5% во 2004 на 22,4% во 2014 година.

Табела 8. Стапка на невработеност на пазарот на труд 2011-2013

Возраст	2011	2012	2013
15-24	55,3	53,9	
25-49	29,6	29,9	
50-64	26,2	24,4	
65+	6,8	9,4	
15-64	31,6	31,2	
Вкупно	31,4	31,0	29,0

Извор: врз основа на податоците од Анализата на работната сила, Државен завод за статистика

Од осамостојувањето па сè до денес Република Македонија бележи константно високи стапки на невработеност, односно меѓу највисоките стапки на невработеност во Европа. Уште пред осамостојувањето Македонија бележеше големи стапки на невработеност, односно во 1975 година стапката на невработеност изнесуваше 22,04%, во 1985 година 21,82%, во 1990 година стапката на невработеност изнесуваше 23,55 %. Сепак драстично зголемување на невработеноста во Република Македонија е за време на процесот на приватизација односно во 1995 година забележана е стапка на невработеност од 35,6 %. Промената на сопственоста од јавна (државна) во приватна сопственост се очекуваше да ги зголеми инвестициите и да се намали невработеноста, меѓутоа се случи токму спротивното. Во овој период Република Македонија бележеше доста високи стапки на невработеност.

Табела 9. Стапка на невработеност од 1997 до 2015 година

Година	Стапка на невработеност	Година	Стапка на невработеност
1997	36	2006	36
1998	34,5	2007	34,9
1999	32,4	2008	33,8
2000	32,2	2009	32,2
2001	30,5	2010	32
2002	31,9	2011	31,4
2003	36,7	2012	31
2004	37,2	2013	28,6
2005	37,3	2014	27,6
		2015	27,3

Од табела 9 може да се забележи дека стапката на невработеност во периодот на транзиција бележи високи стапки на невработеност, односно во 1997 година 36% невработеност, во 1998 има благо намалување на стапката на невработеност за 1,5 % и таа достигнува 34,5. Во наредниот период има повторно намалување на стапката на невработеност на околу 32 % за да во 2001 година имаме стапка на невработеност од 30,5 што е дотогаш најниска стапка на невработеност од осамостојувањето. Во периодот после 2001 година поради воениот конфликт, односно граѓанската војна во Македонија влијаеше врз економската активност така што во тој период значително се намали. Поради тоа во тој период е забележана зголемена стапка на невработеност. Па затоа во тој поствоен период имаше нагло зголемување на стапката на невработеност и таа во годините што следеа се движеше од 36 до 37%.

Тука мора да се забележи еден феномен, односно во периодот после воениот конфликт нашата економија остварува високи стапки на раст, односно во 2003 година стапката на раст изнесува 2,8%, а невработеноста се зголемила за 4,8%, во 2004 година стапката на раст на БДП изнесува 4,6%, а невработеноста се зголемила за 0,5% односно на 37,2 %. Во 2005 имаме стапка на раст од 4,4%, а невработеноста повторно минимално се зголемува на 37,3%. Можеме да забележиме дека во овој период и поради фактот што постоела висока стапка на раст на БДП сепак стапката на невработеност се зголемува. Според некои истражувања потребни се два до три квартали за да се зголеми економската активност, односно растот на БДП да се

рефлектира во невработеноста. Од друга страна можеме да забележиме дека за време на светската економска криза и европската должничка криза (2009-2013) забележани се ниски стапки на раст, во 2009 и 2012 дури и негативни стапки на раст. Од друга страна во тој период бил забележан континуиран пад на стапката на невработеност од 32,2% во 2009 година на 28,6% во 2013 година. Ова е доста невообичаена појава во економијата. Меѓутоа ова е поради различните политики кои ги спроведува владата, поради промената на некои закони, отворањето на дисперзирани студии, иселувањето на еден дел на популацијата и слично.

Табела 10. Стапка на невработеност според пол

Година	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Мажи	36,7	36,5	35,3	34,5	33,8	31,8	31,9	31,8	31,5		27,6
Жени	37,8	38,4	37,2	35,5	33,5	32,8	32,2	30,8	30,3		28,6
Вкупно	37,2	37,3		34,9	34,2	32,2		31,4			

Извор: Државен завод за статистика, 2014 г.

Од Табела 10 може да се забележи дека стапката на невработеност и кај двата пола, во континуитет со сличен интензитет се намалува, па така во 2004 стапката на невработеност кај мажите изнесува 36,7% и таа се намалува и во 2014 изнесува 27,6% односно се намалила за 9,1%. Додека пак кај жените во 2004 стапката изнесува 37,8% и таа се намалува и во 2014 изнесува 28,6% што е за 9,2% намалување за овој период. Може да се забележи дека во овој период од 10 години невработеноста кај двата пола скоро идентично се намалила (0,1% повеќе се намалила стапката на невработеност кај жените).

Стапката на невработеност се движи од 11,7% во Југоисточниот регион до 58% во Североисточниот регион, со стандардно отстапување од 13,5. Истите овие региони се карактеризираат со највисоката односно најниската стапка на вработеност (62,3 односно 25%). Како и на другите места, веројатноста за невработеност се намалува со стекнувањето на ниво на образование. Од податоците може да се забележи дека кај лицата со основно образование постои поголема можност за невработеност, отколку кај оние со средно и терцијарно образование.

Меѓутоа, во периодот 2005-2010 година стапката на невработеност на лицата со завршено основно и средно образование се намалила за 7,8% односно 16,7%, додека стапката на невработеност на лицата со завршено терцијарно образование се зголемила за 4%. Овој наод укажува дека пазарот не може да ја апсорбира зголемената понуда на работници со завршено терцијарно образование, поради својата структура каде што доминираат нискоквалификувани работни места во производството (претежно во металната и текстилната индустрија) и во услужниот сектор со ниска продуктивност.

Друга посебна одлика на пазарот на трудот во земјата е високата појава на долгорочна невработеност (ДН). Повеќе од 80% од невработените се долгорочно невработени, далеку над просечното ниво забележано во ЕУ-27 (под 40%). Ова укажува на стагнирање на пазарот на трудот, каде што виртуелно сите невработени се соочуваат со тешкотијата да најдат работа.¹²

1.4 Сиромаштија како фактор за успешноста на политиките за намалување на невработеноста

Сиромаштијата е комплексен мултидимензионален проблем кој зависи од многу сегменти во функционирањето на општествата и директно влијае на нарушувањето на базичните човекови права за достоинствен живот на луѓето, социјална исклученост и неможност за остварување на основните права на здравствена заштита, образование, вработување. Во светот 20,6% од вкупното население (околу 1,3 милијарди жители) живеат во екстремна сиромаштија, со помалку од 1,25 долари на ден. Речиси половина од светското богатство е поседувано од само еден процент луѓе од светската популација. Уште произразеното продлабочување на нееднаквоста за време на глобалната економска криза ги погоди речиси сите земји во светот, со што се влијаеше на интензивирање на сиромаштијата и зголемување на ризичните категории на лица кои живеат на работ од сиромаштија. Невработеноста и нееднаквоста во распределбата на приходите силно влијаат на сиромаштијата.

¹²Мојсоска-Блажевски, Н. И Петрески, М., “Намалено оданочување: Ефектот на трудовата исплатливост врз вработувањето во Македонија” оп.цит.

Но, намалувањето на невработеноста не секогаш влијае на намалувањето на сиромаштијата, феноменот на вработено и истовремено сиромашно лице не е ретка појава особено кај земјите во развој и земји со висока нееднаквост во распределбата на приходите. Во Македонија сиромаштијата ја мери Државниот завод за статистика, преку утврдување на релативната сиромаштија и субјективната сиромаштија, а во 2012 година за прв пат се пресметани и Лаекен индикаторите за сиромаштија (за 2010 година), како меѓународно споредливи индикатори за сиромаштијата. Методологијата на мерење на релативната сиромаштија се базира на расходите на поединците и семејствата, каде релативната линија на сиромаштија е одредена на 70% од медијалните еквивалентни расходи на домаќинствата (во периодот 1994-1996 линијата на сиромаштија е на 60% од медијалните еквивалентни расходи на семејствата). Субјективната линија на сиромаштија претставува субјективен стандард на опстојување врз база на мислењата изразени од целата популација за нивото на приходите неопходни за да се одбегне сиромаштијата. Лаекен индикаторите се базираат на Анкета за приходите и условите за живеење (EU-SILC) на домаќинствата. Преку анкетата се овозможуваат пресметки на дистрибуцијата на приходите и монетарните индикатори на сиромаштијата, како и пресметка на веродостојни квантитативни индикатори на социјалната исклученост и материјалната обесправеност. Изворот за пресметките на сиромаштијата се приходите, а прагот на сиромаштијата е дефиниран на 60% од медијалниот еквивалентен приход. Последните податоци за нивото на сиромаштија се однесуваат за 2011 година, каде според податоците на Државниот завод за статистика, релативната сиромаштија изнесува 30,4% и бележи пораст во однос на 2008 година, кога таа изнесувала 28,7%.

Стапката на сиромаштија во 2002 година се искачува на 30,2% и во текот на целиот период до денес, се задржува на ниво од околу 30%. Најниската релативна стапка на сиромаштија по 2002 година е измерена во 2008 година – 28,7%, а највисоката стапка во периодот од осамостојувањето до денес е забележана во 2009 година – 31,1%. Во 2010 и 2011 година стапката на релативна сиромаштија бележи незначителен пад на 30,9% и 30,4%.

Во 2011 година, како и претходните години, највисока е сиромаштијата кај домаќинствата со шест и повеќе членови (39,7%), како и кај домаќинствата кај кои нема ниту едно вработено лице (40,7%). Релативната сиромаштија кај децата до 17 годишна возраст во 2011 година изнесува 36,8%, а релативната детска сиромаштија е поголема во руралните средини 38,4%, наспроти урбаните 35,3%. Според субјективните перцепции на домаќинствата, во 2011 година 41,7% се изјасниле дека месечните приходи главно не ги задоволуваат нивните потреби, а 19,6% дека во целост не ги задоволуваат нивните потреби. Најголемиот број од домаќинствата - 44,5%, сметаат дека нивната состојба е непроменета во однос на претходната година, 32,1% сметаат дека е малку полоша, 17,6% сметаат дека е многу полоша, а најголемиот процент од домаќинствата 47,2% сметаат дека се потребни повеќе од 30001 денари како минимални месечни потребни парични средства за нормален живот. Информациите за сиромаштијата во Македонија според Лаекен индикаторите се достапни за 2010 и 2011 година. Според овие податоци, во 2011 година стапката на сиромаштија мерено според утврдената линија на 60% медијален еквивалентен приход изнесува 27,1% и е 0,2 п.п. помала во однос на 2010 година кога изнесувала 27,3%. Процентот на сиромаштија мерен според приходите во рамките на ЕУ во 2012 година изнесува 17% (ЕУ-28), а во 2011 година тој е 16,9%. Стапката на сиромаштија е најсилно изразена кај деца до 17 години и во 2011 година изнесува 35,6% и е повисока во однос на 2010 година, кога била 31,4%. Стапката на сиромаштија според типот на домаќинство е највисока кај домаќинствата со двајца возрасни и три и повеќе издржувани деца која во 2011 изнесува 57%, што претставува драматичен раст од цели 20,5 п.п. во однос на 2010 година, кога оваа стапка изнесува 36,5%. Според најфреквентниот статус на економска активност, стапката на сиромаштија е највисока кај невработените, 48,7% во 2011 и 50,6% во 2010 година. Стапката на сиромаштија кај вработените лица, односно процентот на вработени сиромашни лица во 2010 година изнесува 9,9% и е за 0,1 п.п. пониска во однос на 2011 година кога изнесува 10%. Доколку од вкупните приходи се исклучат социјалните трансфери каде што се вклучени и пензиите, тогаш стапката на сиромаштија во 2010 е 42,8%, а во 2011 се зголемува на 47,1%. Доколку се вклучат пензиите тогаш стапката на сиромаштија изнесува 30,5% во 2010, а 31,3% во 2011 година.

Податоците од 2011 година покажуваат дека дури 72,2% од лицата не можат да си овозможат еднеделен одмор во текот на годината, 56,9% не можат да купат јадење со месо, риба или соодветен вегетаријански оброк секој втор ден, 37,9% имаат потешкотија со плаќање на потрошувачки или кредит за купување или реновирање на стан, плаќање на сметки за комуналии или станарина, а дури 64,3% не можат да исплатат неочекуван трошок со сопствени средства. Стапката на сериозно материјално обесправени лица во 2011 изнесува 40,7% и е зголемена во однос на 2010 година кога изнесува 35,1% од вкупното население. Ова стапка е исклучително висока споредено со европскиот просек, каде оваа стапка во 2011 година изнесува 8,9% (ЕУ- 28). Според комбинираниот (AROPE) индикатор (people at-risk-of-poverty rate or social exclusion), во 2011 година процентот на сиромашни или социјално исклучени лица во Македонија изнесува 50,9%, или половина од вкупното население во земјата. Во 2011 година процентот на сиромашни или социјално исклучени лица во земјата е зголемен во однос на 2010 година кога тој изнесувал 47,4%. Овој индикатор според европскиот просек (ЕУ-28) изнесува 24,3% во 2011 година, каде Бугарија, Романија, Латвија и Грција ги имаат највисоките индикатори. Овој индикатор во суштина најсеопфатно може да ја претстави мултидимензионалната природа на сиромаштијата, која не може да се сведе само на една утврдена линија на приходи кај вкупното население. Мерењето на сиромаштијата само преку приходите ги исклучува сите оние лица кои живеат на самата линија на сиромаштија и токму затоа комбинираниот индикатор на сиромашни или социјално исклучени лица е многу поблиску до прикажување на вистинската слика на сиромаштијата во земјата, бидејќи освен приходите, во збирниот индикатор се вклучени и лицата кои се сериозно материјално обесправени (лишени од барем 4 од 9 основни животни потреби), како и лицата кои живеат во домаќинства со многу низок интензитет на економска активност. Доколку домаќинствата спаѓаат во било која од овие три категории, тие се сметаат за сиромашни или социјално исклучени лица. Токму AROPE индикаторот претставува целен индикатор за сиромаштија во Европската Унија (основен индикатор во Стратегијата ЕУ 2020) и доколку сакаме вистински да го погледнеме проблемот со сиромаштијата во нашата земја тогаш на овој индикатор е потребно да му се даде посебно значење во следењето на сиромаштијата и социјалната исклученост, покрај стапките на релативната и приходната сиромаштија.

Покрај невработеноста, една од клучните причини за раст на сиромаштијата и зголемување на јазот меѓу богатите и сиромашните е степенот на нееднаквост во распределбата на приходите во една земја. Последните истражувања во доменот на редистрибуцијата, нееднаквоста и растот покажуваат дека помалата нееднаквост во распределбата на приходите во една земја е поврзана со побрз и поодржлив економски раст, додека редистрибуцијата има генерално бениген ефект на растот, односно само во екстремни случаи има негативен ефект врз економскиот раст. Доколку се проследат индикаторите на нееднаквоста во распределбата на приходите во земјата како што е Џини индексот и индикаторот S80/S20 квинтилен сооднос на приходите, во последната пресметка на ДЗС за 2011 години Џини индексот бележи намалување, додека индикаторот S80/S2062 бележи пораст, од 10,3 во 2010 година, на 12 во 2011 година. Статистиките на Светска банка покажуваат дека индикаторот S80/S20 има тренд на пораст од 1998 година, кога изнесувал 4,3. Според податоците на ДЗС, Џини коефициентот во 2010 година изнесува 40,8, а во 2011 тој се намалува на 39,2. Доколку се погледне трендот на Џини индексот за Македонија мерен според Светска банка, се забележува драстично зголемување во периодот од 1998 до 2010 година. Во 1998 година тој изнесува 28,1, а во 2010 година 43,6. Иако овој индекс според последните мерења на ДЗС бележи намалување, тој сепак останува исклучително висок, споредено со регионот и Европа. Дистрибуцијата на доходот во Македонија според квантили покажува дека во периодот од 1998 до 2010 година, разликата меѓу богатите и сиромашните расте. Најбогатите 20% од населението во 1998 година поседувале 36,7% од вкупниот доход, додека најсиромашните 20% поседувале 8,5% од вкупниот доход. Во 2010 година, најбогатите 20% од населението во земјава поседуваат 49% од вкупниот доход, додека најсиромашните 20% поседуваат само 4,9% од вкупниот доход. Последните податоци од Светска банка, покажуваат дека Македонија има најголема нерамномерност во распределбата на доходот споредено со земјите во регионот.

Во Извештајот на Европската Комисија за напредокот на Македонија во 2013 година, се нагласува дека напредокот во спроведувањето на Националната стратегија за сиромаштија и социјална инклузија 2010-2020 е ограничен.

„Сиромаштијата останува на високо ниво и спроведувањето на постојните политики и стратешки планови не е задоволително, и истото е попречено со недостатокот на институционален капацитет и финансиски ресурси. Заложбите и ангажирањето за реформи се ограничени и нивното спроведување често подлежи на предизвик поради недостатокот на обединет пристап кај соодветните органи.“ Недоволен напредок е констатиран и во спроведувањето на Стратегијата за инклузија на Ромите, како и кај националната стратегија за еднакви права на лицата со инвалидност 2010- 2018 година. Забелешки одат и во насока на недоволниот административен капацитет на институциите кои се задолжени за спроведување на Законот за социјална заштита. Износот на буџетски средства наменети за активни мерки за намалување на сиромаштијата во 2013 година е 0,13% од вкупните буџетски расходи, што претставува намалување во однос на издвоените средства за оваа намена во 2008 (0,2%) и 2009 година (0,4%). Иако издвоените буџетски средства за активните мерки за намалување на сиромаштијата во 2013 година се за минимален износ (0,01 п.п.70) зголемени во однос на 2011 и 2012 година, сепак буџетските издвојувања наменети за намалување на сиромаштијата во земјата остануваат на исклучително ниско ниво земајќи го во предвид фактот дека речиси една третина од населението во Македонија живее под прагот на сиромаштија.

Според податоците од „Еуростат“ во 2012 година, стапката на сиромаштија во ЕУ-28 и во ЕУ-23 изнесувала 16,7%, а во новите членки на ЕУ, таа се движела од 14,5% во Словенија, преку 19,5% во Хрватска, 21% во Бугарија и 22,4% во Романија. Истовремено, стапката на сиромашни или социјално исклучени лица (т.н. индикатор АРОПЕ) во 2013 година изнесувал 24,5% во ЕУ-28 и 23% во ЕУ-23, додека кај новите членки на ЕУ, овој индикатор изнесувал: 48% во Бугарија, 29,9% во Хрватска, 20,4% во Словенија и 40,4% во Романија.

Според Државниот завод за статистика (ДЗС), во 2013 година, стапката на сиромаштија во Македонија изнесувала 24,2%, а претходно, таа изнесувала 26,2% во 2012 година и 27% во 2010 година. Според, ДЗС, во 2013 година, прагот на сиромаштија за четиричлено семејство со две деца на возраст под 14 години изнесувал 147578 денари годишно, т.е. 12298 денари месечно или 3074 денари месечно по член на семејството, односно 102 денари дневно.

Притоа, стапката на сиромаштија пред социјалните трансфери била уште повисока и изнесувала 41%, а сиромаштијата била најголема (49,9%) кај семејствата со двајца возрасни и три или повеќе деца. Набљудувано по одделни категории, стапката на сиромаштија изнесувала 29,9% кај самохраните родители со издржувани лица, 11,1% кај вработените, 43,7% кајневработените, 10,9% кај пензионерите и 29,2% кај другите економски неактивни лица. Најпосле, стапката на сиромашни или социјално исклучени лица (АРОПЕ) изнесувала 48,1%.

Во Македонија, во 2013 година, дури 41% од населението живеело под линијата на сиромаштијата, т.е. со помалку од пет долари на ден, со што Македонија се наоѓала на второто место во Централна и Источна Европа, веднаш по Албанија.

Табела 11. Стапка на сиромаштија, по возраст и по пол
60% од медијалните еквивалентни приходи

	2010			2011		
	Вкупно	Мажи	Жени	Вкупно	Мажи	Жени
Вкупно	27,3	27,9	26,6	27,1	26,7	27,5
0-17	31,4	32,4	30,4	35,6	34,1	37,1
18-64	26,9	27,0	26,7	25,9	25,8	25,9
65 и повеќе	20,6	22,8	18,8	21,0	19,6	22,2

Извор: Анкета за приходи и услови за живеење

Табела 12. Индикатори на сиромаштијата и социјалната исклученост, 2012-2014

	2012	2013	2014
Стапка на сиромашни лица, % од населението	26,2	24,2	22,1
Број на лица кои живеат под прагот на сиромаштија, во илјади	540,1	500,4	457,2
Праг на сиромаштија за самечко домаќинство, годишен еквивалентен приход во денари	67200	70275	71925
Праг на сиромаштија за четиричлено домаќинство (2 возрасни и 2 деца помали од 14 години), годишен еквивалентен приход во денари	141120	147578	151043
Стапка на сиромашни лица пред социјални трансфери и пред пензии, % од населението	42,6	41,0	41,7
Нерамномерна распределба на приходите, S80/S20 квинтилен сооднос на приходи, %	10,2	8,4	7,2
Нерамномерна распределба на приходите, Цини коефициент, %	38,8	37,0	35,2

Извор: Државен завод за статистика, 2014 г.

Лаекен индикатори за сиромаштијата во Република Македонија: Државниот завод за статистика, врз основа на податоците од Анкетата за приходи и услови за живеење која се спроведува во согласност со препораките на Европската Унија, во 2015 година ги пресмета Лаекен индикаторите за сиромаштијата за 2013 и 2014 година. Основа на пресметките на сиромаштијата се приходите, а прагот на сиромаштијата е дефиниран на 60% од медијалниот еквивалентен приход.

Според податоците, во 2014 година, стапката на сиромашни лица во Република Македонија изнесуваше 22,1%. Анализирани по типови на домаќинства, стапката на сиромаштија на домаќинства составени од двајца возрасни со две издржувани деца во 2014 година е 25,0%. Според најфреквентниот статус на економска активност, стапката на сиромашни вработени лица е 9,8%, додека стапката на сиромашни пензионери е 8,4%. Џини коефициентот (мерка за нееднаквоста во распределбата на приходите) изнесува 35,2%.

Глава 2

Политики на Република Македонија за намалување на невработеноста

2.1 „Европа 2020“ нова економска стратегија на Европа

Развојната стратегија и политика „Европа 2020“ која е креирана од челните држави на Европската Унија, а во корелација со економијата во Европа воопшто, е движечка сила и опис на бараните реформи кои ќе треба да се реализираат и спроведат од страна на државите членки, како и од државите аспиранти во Европската Унија. Целта на развојната стратегија „Европа 2020“ е брзо, сигурно и стабилно економско, капитално и човечко унапредување, по доживеаната економска криза од 2008 година во некои од државите од Европската Унија. Во оваа развојна стратегија јасно и децидно се наведени визиите на идеалната идна Европа, а унапредувањето и закрепнувањето од раните на економската криза која ги зафати некои држави се објаснува преку три можни сценарија т.е. етапи на реформите. Првото е брзо закрепнување на пазарот и економијата преку имплементирање на „паметна политика спроведена од сите европски држави“, а второто е преку имплементирање на „природно одржлива политика“ и стабилна економија. Околу второто сценарио битно да се спомене е дека се планира производството на штетни супстанции од страна на компаниите и другите лица до 2020 година да се намали до 30% со тоа што процесот на производство би се одвивал преку природни и обновливи извори. Исто така, во оваа етапа на развој, на европско ниво се предвидува за две години да се намали стапката на сиромаштија т.е. да се намали бројот на население кое живее под минималната стапка за сиромаштија до 25% од досегашната бројка. Третото сценарио на реформите во Република Македонија се гледа во „високо развиена политика базирана на знаење и иновации“ за што е потребно зголемување на вработеноста и кохезија на стапките на вработеност, едукација и учество на различни групи во пазарот на труд на територијата во Европа.

Имено, според развојната политика и стратегија „Европа 2020“ оптимистички е наведено дека во периодот до 2020 година, вработеноста на ниво на европскиот континент треба да достигне ниво на 75% вработеност од сегашните 69% за возрасната граница 20-64 години, без разлика на пол, националност, вера, странски - домашни државјани или според други разлики.

Европската Комисија и Советот на Европа ќе имаат значително влијание при креирањето и имплементацијата на развојните политики и реформи во економијата, вработеноста, и креирањето на нови технологии за работа. Предвидувањата прогнозираат дека вкупниот БДП на Европска Унија ќе се зголеми за 0,6% во првиот квартал од овој период, а севкупно до 2020 година треба да достигне до 20% зголемен БДП отколку максималниот досегашен достигнат БДП на Европската Унија. Предвидувањата во оваа програма се испланирани не само за државите од Европската Унија и самата Унија како целина, туку и за државите кои се аспиранти за влез во Европската Унија помеѓу кои се државите од Југоисточна Европа како целина, а секако и Република Македонија – држава која со крупни и решителни чекори ги исполнува бараните Европски реформи.

Табела 13. Компарација помеѓу бруто домашниот производ на Европската Унија и на Република Македонија

Бруто-домашен производ според расходниот метод, по години (од тримесечните пресметки на БДП)	Референтна 2005 година (во милиони денари)	Година на мерење	Година на мерење	Година на мерење
Година	2008	2009	2010	2011
Бруто-домашен производ	345238	342062	351963	361714
Стапка на раст		-0.92	2.89	2.77
Вработени				
Година	2008	2009	2010	2011
Република Македонија	609,000.0	629,900.0	637,800.0	645,100.0
Продуктивност	0,56689	0,54304	0,551839	0,56071

Извор: Eurostat и Министерство за Финансии

Земајќи го споредбено процесот на континуиран економски развој помеѓу Република Македонија и Европската Унија и државите од Европската Унија може со сигурност да се констатира дека имаат сличен процентуален сооднос по бројот на вработливост, креирани мерки за успешно вработување за сите старосни групи, економски развој и бизнис клима, иако Европската Унија преднички во некои работи од

политиките кои се наведени за брз економско - социјален развој. Осврнувајќи се на очигледната разлика: бројот на жители помеѓу Европската Унија како целост од една страна и државите од Европската Унија од друга, во сооднос со Република Македонија, се констатира дека стапката на продуктивноста на работната сила помеѓу Европската Унија и Република Македонија е приближно слична.

Земајќи ги во предвид мерењата на продуктивноста од претходната 2013 година, стапката на продуктивност во Република Македонија била зголемена за 0,8%, додека во Европската Унија за 0,7% како целина.

Табела 14. Продуктивност на работната сила споредбено на Република Македонија со Европската Унија

Година	2010	2011	2012	2013
Европска Унија (28 држави)	35,7	36,3	36,3	36,0
Европска Унија (27 држави)	35,8	36,4	36,4	36,2
Република Македонија	23,2	22,8	21,4	23,0

Извор: Eurostat, показатели за Европа 2020

Стапката на раст на бруто домашниот производ за Република Македонија за 2013 година изнесувала 2,91% при што бележи зголемување за 0,8% од претходната 2012 година, додека за Европската Унија за 2013 година изнесувала 3,53% што укажува на добриот економски и финансиски развој и успешните применети политики за вработување кои резултираат со вработување на голем број лица од различни социјални и старосни групи.

Исто така, според соодносот на вкупниот број на население помеѓу Европската Унија и Република Македонија, за што Европската Унија според последните мерења во 2013 година има 499,984.6 жители, а Република Македонија 2,060.0 жители.

Табела 15. Број на жители на Република Македонија и на Европската Унија

Година	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Европска Унија (28 држави)	494,633.0	496,305.9	496,927.4	497,937.8	499,164.7	499,984.6
Европска Унија (27 држави)	490,408.0	492,080.8	492,702.2	493,712.6	494,939.8	495,759.4
Република Македонија	2,044.3	2,045.6	2,051.2	2,055.1	2,061.6	2,060.0

Извор: Eurostat и Државен завод за статистика

Од направените пресметки може да се констатира дека во Европската Унија има вкупно 243162 милиони активни баратели на работа, додека Република Македонија има 956 активни баратели на работа сразмерно. Од активните баратели на работа соодветно, бројот на вработени лица во Европската Унија изнесува 216961 жители, а за Република Македонија 678 жители, соодветно со активните баратели на работа и со вкупниот број на население во разгледуваните подрачја. Сметано процентуално, соодносот помеѓу успешноста во применуваните политики за вработување и реалната слика на вработувањето и барателите на работа помеѓу државите од Европската Унија и Република Македонија изнесува 2,3% што е голема стапка на изедначеност на успешноста на политиките кои се применуваат.

Табела 16. Активни баратели на работа во Република Македонија и во Европската Унија, сразмерно

Година	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Европска Унија (28 држави)	239,515	240,309.	240,297.	241,011.	242,772.	243,162.
Европска Унија (27 држави)	237,730.3	238,544.2	238,550.8	239,286.9	241,054.	241,484.
Република Македонија	919.4	928.7	938.3	940.0	943.0	956.0

Извор: Eurostat и Државен завод за статистика

Табела 17. Машки и женски вработени во сите сектори во Република Македонија и Европската Унија, нивен сооднос и сразмерно, на возраст 15-74 години

Година	2009	2010	2011	2012	2013
Европска Унија (28 држави)	65.1	64.8	64.6	64.7	64.5
Европска Унија (27 држави)	65.1	64.9	64.7	64.8	64.6
Република Македонија	68.5	68.6	67.6	67.4	67.3
Женски					
Година	2009	2010	2011	2012	2013
Европска Унија (28 држави)	50.2	50.3	50.5	50.9	51.1
Европска Унија (27 држави)	50.3	50.4	50.6	51.0	51.2
Република Македонија	42.6	42.9	43.5	43.0	44.5

Извор: Eurostat и Државен завод за статистика

И во Република Македонија и во Европската Унија, намалувањето на невработеноста (гледано според стратегијата „Европа 2020“, Националната Стратегија на Р. Македонија и Националните стратегии за вработување и труд на државите членки на Европската Унија) е врвен приоритет за достигнување и дополнително раздвижување во следните години. Вработеноста полека, но сигурно се зголемува, додека невработеноста за некои категории на граѓани останува сè уште проблем кој ќе треба да се отстрани. Затоа се креирани и од двете страни голем број на активни мерки кои во следниот период ќе ја намалат разликата на невработените лица од специфичните категории, сразмерно. Согласно бројноста и процентуалната разлика на населението помеѓу Европската Унија и Република Македонија, невработеноста за 2013 година има размер на: 26.200 невработени жители, со 277 жители, сразмерно за Европската Унија и Република Македонија. Во споредба со претходните години, невработеноста во Европската Унија бележи тренд на зголемување за околу 1.500 жители сразмерно бројот на населението, што е индикатор за потребата мерки и политики за вработувања во некои делов од Европската Унија.

Табела 18. Невработеност според број на жители во Република Македонија и во Европската Унија, споредбено и сразмерно

Година	2009	2010	2011	2012	2013
Европска Унија (28 држави)	218,898.6	217,264.7	217,829.2	217,446.0	216,961.8
Европска Унија (27 држави)	217,293.3	215,723.5	216,336.7	216,000.1	215,571.6
Република Македонија	629.9	637.8	645.1	650.5	678.8

Извор: Eurostat и Државен завод за статистика

Додека пак невработеноста во Република Македонија бележи тренд на намалување за околу 200 жители сразмерно вкупниот број на население во Р. Македонија, благодарейќи на зголеменото присуство и имплементација на активни мерки за вработување и Националните стратегии кои се креирани.

Сепак, во споредба во процентуалната застапеност на лицата кои се вработуваат, за Република Македонија потребни се низа на реформи, за стапката помеѓу невработеност – вработеност да достигне на посакуваната граница која е планирана да се достигне, при што Владата на Република Македонија, во корелација со надлежните министерства, креираше Активни мерки и политики, како и Национални стратегии, кои во моментот се во тек на имплементација, а се надградени со стратегијата „Европа 2020“ и „ЈИЕ 2020“.

Табела 19. Вработеност според број на жители во Република Македонија и во Европската Унија, споредбено и сразмерно

Година	2009	2010	2011	2012	2013
Европска Унија (28 држави)	218,898.6	217,264.7	217,829.2	217,446.0	216,961.8
Европска Унија (27 држави)	217,293.3	215,723.5	216,336.7	216,000.1	215,571.6
Република Македонија	629.9	637.8	645.1	650.5	678.8

Извор: Eurostat и Државен завод за статистика

На Европско ниво пак стапката на разликата помеѓу вработеност – невработеност е во полоша состојба, иако Европската Унија е директен креатор на стратегијата „Европа 2020“, како и директен поддржувач на стратегијата „ЈИЕ 2020“, учество со свој колегиум во нејзиното креирање, а како дел од предпристапниот ИПА фонд за државите кориснички.

Во согласност со креираната стратегија на европско ниво „Европа 2020“ и развојните цели кои ги носи, лидерите на владите на државите од Југоисточна Европа креираа заедничка стратегија „Стратегија на Југоисточна Европа - ЈИЕ 2020“ каде што овие држави во периодот до 2020 година имаат на располагање 11,7 милијарди евра за креирање на многубројни развојни политики, легислативи и мерки за подобрување на економијата, вработливоста, пазарното стопанство, образованието и заштитата на животната средина. Од државите од Југоисточна Европа кои ја креираа оваа политика на развојни цели се вбројуваат: Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Косово, Црна Гора, Србија и Македонија, кои се согласија дека граѓаните на нивните држави и од регионот заслужуваат подобар живот, а патот кон реформите во сите сектори треба да биде клучен за успехот на самата стратегија.

Регионалниот проект „ЈИЕ 2020“ во кој како значаен фактор директно е вклучена и Република Македонија, е една компонента од инструментот за предпристапна помош ИПА, за што се обезбедени финансиски средства од 11,7 милијарди евра во следните седум години за овие седум држави.

Ќе се спроведат 86 заеднички проекти од овие држави во планираниот период со цел: зголемување на бројот на високо образовани луѓе за 300.000 во рамки на работната сила во регионот, зголемување на трговијата во регионот на стоки и услуги за над 130%, отворање на нови претпријатија од секаков обем, вработување на над 1 милион луѓе од различни категории, како и многу други проекти и реформи.

Со сигурност можеме да кажеме дека се движиме кон патот на зголемување на економијата, намалување на невработеноста, а истовремено подобрување на условите на пазарот на трудот, на регионално, но и на државно ниво за Република Македонија со креирање на многубројни мерки за исполнување на ова.

Табела 20. Споредбено на вработени лица годишно, извадено од кварталните извештаи за Република Македонија и Европска Унија, во корелација со планот за вработување при Владата на Р. Македонија

Година	2009	2010	2011	2012	2013
Европска Унија (28 држави)	98,998.8	98,489.5	98,939.9	99,087.3	99,206.8
Европска Унија (27 држави)	98,262.5	97,778.0	98,260.3	98,428.8	98,559.9
Република Македонија	240.6	245.9	256.1	257.5	271.3

Извор: Eurostat и АВРМ

Процесот на преговори за членство во Европската Унија за Република Македонија значи олеснување на процесот на приближување кон Унијата, усвојување на нејзините придобивки и вредности, како и целосно приспособување на македонските институции кон начинот на функционирање на институциите на Унијата. Приоритетот за унапредување на економијата регулирајќи се според развојната политика „Европа 2020“ и „ЛИЕ 2020“, а истовремено водејќи се според домашните принципи на економија, од особено значење за Република Македонија од аспект на водењето на евро-интеграциските процеси и креирањето на легислатива која ги движи процесите во односите на економијата, пазарот на труд и стопанството. Исто така целосно опфатен е континуираниот процес на образование, без разлика дали е формално или неформално, а кое е една од клучните етапи за реформирање на образовниот и трудовиот процес. Согласно ова, според државната програма и целите на реализација, увидено е дека во споредба со 2012 година, за 2013 година стапката на лица кои предвреме го напуштиле образовниот процес се намалил за 1,2% и изнесувал 11,7% за 2013 година, за разлика од 2012 година што изнесувал 13,5%.

Табела 21. Лица кои го напуштиле образованието предвреме (по години) во проценти

Година	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
%	22,2	19,9	19,6	16,2	15,5	13,5	11,7

Извор: Државен завод за статистика

Оваа стапка од година на година континуирано се намалува, силно влијаејќи врз степенот на продуктивност и создавањето на високо квалификувани кадри за работа. Стапката на дипломирани мажи и жени се изедначува со 1,9% коефициент на приближност (4800 мажи и 5507 жени), со што е опфатена родовата и половата еднаквост во Република Македонија во оваа поле околу образованата и трудовата застапеност.

Табела 22. Број на дипломирани мажи, жени и вкупно жители на Република Македонија, сразмерно во корелација со ЕУ

2009			2010			2011		
Вкупно	Мажи	Жени	Вкупно	Мажи	Жени	Вкупно	Мажи	Жени
10 036	4 224	5 812	9 807	4 253	5 554	9 707	4 200	5 507

Извор: Државен завод за статистика

Целта на државната програма која е креирана за реформи и унапредување на овие процеси, а во корелација со развојните програми на европско ниво, е намалување на невработеноста преку започнување на сопствени бизниси, отворање на нови работни места и следење на трендот на државите од Европската Унија за оваа политика, а истовремено парирајќи им со одличната ниска стапка на невработеност која во моментот се движи во Република Македонија.

Според податоците кои се на располагање со сигурност може да се заклучи дека од 2007 година наваму, стапката на вработување во Република Македонија е во постојан раст за 0,6% секоја година, од што може да се констатира дека економската криза која направи бројни флукуации во многу држави, во Македонија има ограничени влијанија. Непосредна цел е да се создадат нови работни места преку поттикнување на побарувачката на пазарот на трудот со самовработување и отворање на нови можности за вработување што рапидно ќе се намали стапката на невработеност на долг рок.

Битно за Република Македонија е тоа што во последните 5 години, мерено на квартално ниво, стапката на дипломирани граѓани расте, што во 2013 година изнесува 13528 граѓани, или за 3% повеќе од претходната, а секоја година, сметајќи од 2007, стапката на високо образовани кадри на пазарот на трудот расте за 2,4%.

Табела 23. Вработување на населението според образованието во Република Македонија и Европската Унија, сразмерно и споредбено (1 дел од табела),

Вработување на дипломираното население во Република Македонија и Европската Унија, сразмерно и споредбено (2 дел од табела)

Година	2010	2011	2012	2013
Европска Унија (28 држави)	63,2	63,4	63,8	63,9
Европска Унија (27 држави)	63,3	63,5	63,9	64,0
Република Македонија	58,7	58,6	58,3	59,0
Година	2010	2011	2012	2013
Европска Унија (28 држави)	79,6	79,5	79,4	79,4
Европска Унија (27 држави)	79,6	79,6	79,4	79,5
Република Македонија	84,6	85,4	82,0	82,5

Извор: Eurostat и Државен завод за статистика

Од друга страна, од 2060000 граѓани во Република Македонија според последните мерења, стапката на вработување се качува за 0,9 секоја година последователно започнувајќи од 2005 година. Овој позитивен тренд на раст на вработување е знак на зголемениот број на активни баратели на работа, посебно во последните години, додека стапката на невработени лица значително се намалува за околу 1,3% по година во последните години, а стапката на пасивни баратели на работа останува иста 2,3% секоја година.

Табела 24. Пасивни баратели на работа во Република Македонија и Европската Унија

Година	2010	2011	2012	2013
Европска Унија (28 држави)	11,430.2	11,792.6	12,155.0	12,440.9
Република Македонија	26.5	32.0	34.6	37.4

Извор: Eurostat, АВРМ

Во согласност со Владата на Р. Македонија се креира Националната Стратегија за вработување 2015/2019 година. Во овој дел е отворени за предлози и идеи од образовниот сектор и бизнис менаџерскиот сектор кои се клучни за успешна

имплементација на истите, како и од невладиниот сектор и студентите, кои се значајна целна група на стратегијата. Во досегашната практика се успешно реализирани и имплементирани проекти во соработка со странски партнери, помеѓу кои се: Европската комисија, Светската банка, ИПА Фондовите, како и држави партнери на Р. Македонија во делот на вработувањето и социјалната политика. Имено, од досегашното искуство може да се спомене вработливоста како поим и цел во воспитно-образните институции, со тоа што на лицата со посебни потреби, социјално загрозените лица и деца и другите целни групи им се овозможи сигурен, целосен и стабилен-континуиран процес на образовно и професионално надоградување.

Од досегашната практика на висок тренд на вработеност, за разлика од Европската Унија каде што економската криза најмногу штета направи врз економијата, може да се каже дека програмите кои се креирани даваат позитивни резултати. Во време кога стапката на невработеност во Евроната достигна рекордно ниво од над 12%, со што негативно влијаеше на побарувачката на стоки и услуги на странските пазари, Владата на Република Македонија преку преземените реформи, успеа да ја намали стапката на невработеност на 28,7%.

Табела 25. Стапка на вработеност по пол (1) за разлика од стапката на невработеност (2), во Република Македонија и Европската Унија, сразмерно и споредбено

Година	2009	2010	2011	2012	2013
Европска Унија (28 држави)	52,3	51,8	51,8	51,6	51,4
Европска Унија (27 држави)	52,4	51,9	51,9	51,7	51,5
Република Македонија	37,6	37,9	38,1	38,1	39,7
Година	2009	2010	2011	2012	2013
Европска Унија (28 држави)	8,9	9,6	9,6	10,5	10,8
Европска Унија (27 држави)	8,9	9,6	9,6	10,4	10,8
Република Македонија	32,2	32,0	31,4	31,0	29,0

Извор: Eurostat, АВРМ

Иако ова претставува сè уште висока стапка, таа е историски најниска стапка на невработеност во Република Македонија и токму затоа Владата во иднина треба да продолжи да работи со засилено темпо, се со цел уште поголемо намалување на невработеноста. Целта на оваа практика е лицата кога ќе завршат со образование да бидат доволно добро квалификувани за пазарот на трудот и Европските стандарди по кои се води државата. Новите технологии и потребата од нивно доволно познавање придонесува кон овие целни групи, како и кон старите лица, да се посветува посебно внимание за обука и надоградба на нивните вештини. Се разбира, образовниот сектор и пред сè високото образование треба да го разработи планот за сигурно и квалитетно образование на посетителите на кариерните центри и градење на нивната кариера. Програмите за доживотно учење се само дел од кариерниот развој на вработениот, каде што компетентноста, вештините и умешностите континуирано се надоградуваат.

2.2 Макроекономска политика во Република Македонија

2.2.1 Макроекономски остварувања до 2014

Макроекономската политика е насочена кон задржување на финансиската и макроекономската стабилност и зголемување на конкурентноста на економијата на трајна основа, зголемување на вработеноста, подобрување на животниот стандард и квалитетот на живот на населението преку унапредување на деловното окружување, водење даночна и царинска политика во функција на поддршка на развојот на економските субјекти, поттикнување на инвестициската активност и привлекување странски директни инвестиции, развој на човечкиот капитал и економската инфраструктура на земјата. Република Македонија води адекватна фискална политика насочена кон постигнување разумен баланс помеѓу двете стратешки цели на Владата на Република Македонија, кои се однесуваат на задржување на макроекономската стабилност и поттикнување на економската активност преку зголемување на квалитетот на јавните финансии, пред сè, преку зголемување на капиталните расходи за подобрување на инфраструктурата и јакнење на способноста на приватниот сектор за раст и отворање нови работни места.

Основната цел на монетарната политика е одржување на ценовната стабилност преку задржување на стабилниот девизен курс на денарот во однос на еврото, во функција на создавање поволен макроекономски амбиент за долгорочен економски развој. Фискалната политика во координација со монетарната политика се насочени кон постигнување одржливост на екстерната позиција на земјата и обезбедување ниво на инфлација кое ќе ја поддржи економската активност во земјата. Економски движења во светот Глобалната стапка на раст во 2014 година се очекува да изнесува 3,4%, што се должи на ниската економска активност во првиот квартал од годината, особено во САД, како и помалку оптимистичките изгледи за раст во некои од брзорастечките економии. Проекцијата се темели и на очекувањата дека некои од главните фактори кои придонесоа за послаб раст на почетокот на годината, ќе имаат само привремен ефект, а растот се очекува да биде придвижен од политиките кои се спроведуваат како одговор на послабиот раст. Покрај тоа, влијанието на клучните фактори на закрепнувањето, вклучувајќи ја умерената фискална консолидација и акомодитивната монетарна политика во повеќето напредни економии ќе продолжи и понатаму. Сепак, некои од негативните аспекти на страната на побарувачката се очекува да имаат подолготрајно влијание, особено намалувањето на инвестициите на глобално ниво, што се очекувало да резултира со пониска стапка на глобалниот раст во 2014 година. Како резултат на очекувањата за посилен раст во некои од развиените економии следната година, проекцијата на глобалната стапка на раст за 2015 година изнесува 4%. Се очекувало развиените економии во 2014 година да остварат стапка на раст од 1,8%, додека во 2015 година очекувањата биле дека стапката на раст се зголемила на 2,4%. Растот во еврозоната изнесува 1,1% во 2014 година и 1,5% во 2015 година, но останал нерамномерен низ регионот, како одраз на континуираната финансиска фрагментација, нарушените биланси на состојба во приватниот и јавниот сектор и високата невработеност во некои економии. Во брзорастечките и економиите во развој растот се очекувало да биде 4,6% во 2014 година, а потоа да зајакне и да изнесува 5,2% во 2015 година. За развиените економии инфлацијата е проектирана на ниво од 1,6% во 2014 година, додека за брзорастечките и економиите во развој се очекувало да изнесува 5,4%. Во 2015 година стапката на инфлација во развиените економии изнесувала 1,7%, додека во брзорастечките и економиите во развој 5,3%.

Геополитичките ризици се зголемени и претставуваат причина за загриженост. Ризиците за скок на цената на нафтата се повисоки поради случувањата на Блискиот Исток, додека ризиците поврзани со случувањата во Украина се сè уште присутни. На глобалните финансиски пазари постои ризик од повторен пораст на долгорочните каматни стапки, особено ако долгорочните стапки во САД се зголемат повеќе и побрзо од очекуваното. Во големите напредни економии постои ризик од стагнација на среден рок. Во еврозоната, негативните шокови - домашни или надворешни - може да доведат до трајно намалување на инфлацијата или опаѓање на цените. Брзорастечките пазарни економии, особено оние со домашни и надворешни слабости, може да се соочат со ненадејно влошување на финансиската состојба и пресврт во капиталните текови, во случај на промени во перцепцијата на финансискиот пазар. Многу од овие економии, исто така, се соочуваат со ризикот дека факторите кои го поддржуваат слабеењето на растот ќе продолжат да влијаат и на среден рок. Послабиот глобален раст од првата половина на оваа година ја истакнува потребата зголемувањето на актуелниот и потенцијалниот раст да остане приоритет во повеќето економии. Во многу развиени и брзорастечки економии, структурните реформи се итно потребни за да се затворат инфраструктурните јазови, да се зајакне продуктивноста и да се подигне потенцијалот за раст. Во 2014 година се очекувало стапката на раст на светската трговија да порасне во однос на 2013 година и да изнесува 4%, додека во 2015 година било предвидено таа да изнесува 5,3%. На среден рок се очекува светската економија да забележи раст од 4% во 2016 и 2017 година. Растот на светската економија ќе биде воден од економскиот раст на брзорастечките и економиите во развој, кои се очекува да забележат раст од 6,7% во 2016 и 6,6% во 2017 година. Истовремено, проекциите се дека развиените економии ќе остварат стапки на раст од 2,4% за истиот период. Еврозоната се очекува да забележи раст од 1,5% во 2016 и 2017 година.

Според прелиминарните податоци, реалниот раст на БДП во 2013 година изнесува 2,7%. Растот е придвижен од градежништвото кое регистрира висок раст од 32,2%, како резултат на капиталните буџетски расходи во инфраструктурни проекти и инвестициите во технолошко- индустриските развојни зони. Позитивни движења во 2013 година забележаа повеќето дејности.

Индустриското производство забележа раст од 5,1%, што се должи главно на растот на активноста на дел од домашните и странските капацитети ориентирани кон извоз. Трендот на раст на економската активност продолжи во 2014 година, но со повисок интензитет во однос на претходната година. Така, во првиот квартал реалната стапка на раст на БДП изнесуваше 3,5%, а во вториот квартал растот достигна 4,3%, со што просечниот раст на БДП во првата половина од 2014 година изнесува 3,9%. Овие стапки на раст се меѓу највисоките споредено со земјите од ЕУ и регионот. Растот на БДП во овој период е на широка основа, при што сите сектори забележаа позитивни стапки на раст. И понатаму висок придонес во економскиот раст има градежништвото со раст од 5,6% во првата половина од 2014 година. Индустриското производство продолжува со позитивните движења, и во првите седум месеци од годината забележа раст од 4,7%, како резултат на растот во преработувачката индустрија (10,3%). Во нејзини рамки позначителен раст забележаа производството на моторни возила (повеќекратно зголемување), на машини и уреди (24%), на електрична опрема (35,8%) и на производи од гума и пластични маси (31,5%), под влијание на зголеменото производство на капацитетите во слободните економски зони, а дополнителен позитивен придонес имаше и растот на производството на облека (8,3%), текстил (18,1%), прехранбени производи (5,6%), пијалаци (7,5%) итн. Услужниот сектор во првата половина од 2014 година забележа раст од 2,7%, во чии рамки секторите Финансиски дејности и дејности на осигурување и Информации и комуникации забележаа највисоки стапки на раст од 4,2%, по што следи секторот Трговија, транспорт и угостителство со раст од (4%). Земјоделството во овој период забележа раст од 1,1%. Анализирано според расходната страна, во првата половина од 2014 година растот е придвижен од извозот, кој забележа реален раст од 13,3%. Позитивен придонес врз растот имаа и бруто инвестициите (5,9%) и потрошувачката (3,1%). Растот на извозот на стоки е главно резултат на зголемениот извозен потенцијал на земјата. Растот на извозот е придружен и со промена на структурата на извозот кон производи со повисока технолошка вредност, согласно движењата на индустриското производство, што се должи на производството и извозот од капацитетите во технолошко-индустриските развојни зони и индустриските зони.

Растот на бруто инвестициите соодветствува со растот на градежната активност, односно реализацијата на капиталните проекти на јавниот сектор и зголемените странски директни инвестиции во земјата. Растот на потрошувачката е поттикнат од зголемениот број вработени кој во првата половина од 2014 година е за 2% повисок во однос на истиот период од 2013 година.

Во 2013 година стапката на инфлација изнесува 2,8%. Кварталната динамика покажува дека инфлацијата во последните два квартали од годината имаше надолен тренд, главно одразувајќи го забавениот раст на цените на храната и намалувањето на цените на енергијата. Анализирани по категории, највисок раст на цените во 2013 година имаа цените на облеката и обувките (6,9%) и за хигиена и здравје (4,7%). Цените на храната во 2013 година се зголемија за 3,6%, додека намалување од 0,8% е забележано кај цените за сообраќајни средства и услуги. Просечната стапка на инфлација во периодот јануари - август 2014 година изнесува -0,2%.

2.3 Микроекономска политика

2.3.1 Конкурентност на економијата и бизнис опкружувањето

Состојба за конкурентноста на економијата и бизнис опкружувањето

Според индексот на конкурентност, Република Македонија се наоѓа на 60-то место во 2015 година, што значи дека е забележан скок од 20 позиции од 2007 година до сега, кога се наоѓаше на 84-то место како резултат на подобрувањето на економскиот амбиент и зголемувањето на способноста за постигнување одржлив раст. Во рамките на трите подиндекси, Република Македонија е најдобро рангирана кај подиндексот на основни потреби (70 место), а најлошо кај подиндексот на иновација и софистикација (97 место). Во рамките на подиндексот на основни потреби во 2010 година е забележан напредок во оценката на макроекономската стабилност и институциите. Во рамките на подиндексот на ефикасност на зголемувачи, напредок е постигнат кај индикаторите ефикасност на пазарот на стоки и ефикасност на пазарот на труд, додека влошена е оценката кај индикаторите високо образование и обуки, развој на финансискиот пазар, технолошка подготвеност и големина на пазарот. Имајќи го во предвид Индексот на глобална конкурентност, Република Македонија е подобро рангирана од Грција (83), Србија (96), Албанија (88) и Босна и Херцеговина (102), а

заостанува зад Словенија (45), Турција (61), Црна Гора (49), Хрватска (77) и Бугарија (71). Извештајот *Doing Business* на Светска банка обезбедува објективна проценка на условите за водење на бизнис во одредена земја. Според последниот извештај *Doing Business 2015*, Република Македонија останува помеѓу највисоко рангираните земји во леснотијата на водење бизнис, подобрувајќи го рангирањето од 31-во место минатата година (пресметано според новата методологија) на 30-то место во годинешниот извештај. Македонија, исто така, се приближи до најдобрите глобални практики, што е поважна мерка за напредок од рангирањето, бидејќи не влијае на релативните резултати на другите земји. Во овој извештај за Република Македонија во новото мерење „оддалеченост од границата“ покажува како секоја економија котира во однос на најдобрите глобални практики, највисок резултат разгледуван на секој од индикаторите во сите економии кои се мерат со *Дуинг бизнис*. Бидејќи оддалеченоста од границата на една економија се покажува на скала од 0 до 100, при што 0 претставува најслаб резултат, а 100 претставува граница. Според *Дуинг бизнис 2015*, резултатот на Македонија е 74,1 процентни, што е подобрување за 1,4 процентни бодови од 2014 година. Македонија го олесни започнувањето бизнис правејќи ја електронската регистрацијата бесплатна. Исто така, ја зајакна заштитата на малцинските инвеститори преку барање на претходен преглед на трансакциите со поврзаната страна од надворешен ревизор. Понатаму, го олесни решавањето на неликвидноста преку воспоставување рамка за електронска аукција на средствата на должникот, рационализација и намалување на временската рамка на процедурите за неликвидност и формирање рамка за вонсудско стечајно реструктурирање. Напредокот во овие области се должи на повеќе мерки и активности кои беа преземени, меѓу кои позначајни се: намалување на цените за регистрирање на претпријатие (ДОО) од страна на Централниот регистар на Република Македонија, создавање на можност за електронско поднесување на документи за регистрација на бизнис (целосно поднесување на документи до Централниот регистар на Република Македонија по електронски пат, електронски потпис и електронско плаќање, инфраструктурна компонента за електронско поврзување со други институции и тела (АВРМ, ФПИО ФЗО и Управа за јавни приход, нотаријат, судство итн.) и подготвување на Стратегија за стандарди за размена на податоци.

Понатаму, во областа плаќање даноци покрај намалувањето на стапките на даноци, напредокот се должи на активностите за поттикнување и унапредување на електронското пријавување за плаќање на даноци, како и промоцијата на електронски услуги за даночните обврзници.

2.4 Имплементација на политиките за конкурентноста на економија и бизнис опкружувањето

Клучните приоритети на Република Македонија во изминатиот период беа насочени кон зголемување на конкурентноста на корпоративниот сектор, преку: подобрување на деловното опкружување, донесување на проактивна интегрирана индустриска политика со јасни приоритети и цели, имплементирани преку хоризонтални програми и секторски развојни стратегии, поддршка на претприемништвото и слично. Во последните години, дизајнирани се и имплементирани повеќе системски реформи во Република Македонија и во поглед на подобрување на деловното опкружување, со цел формирање на нови и развој на постојните бизниси и зголемување на интересот на странските директни инвеститори. Поволната деловна клима, како и атрактивните даночни можности и другите релативно ниски трошоци, се битни компаративни предности на Република Македонија.

Во соработка со бизнис заедницата се продолжи со реализација на Проектот едношалтерски систем за регистрација. Проектот се состои од три компоненти, кои се во насока на подобрување на деловното опкружување и поедноставување на процедурите за вршење на бизнис преку: електронско поднесување документи при регистрација, воведување „црна листа“ на субјекти и електронски систем за стечајни постапки и електронски систем за регистрација на залог и лизинг. Посебен акцент беше ставен на отстарнување на административните бариери и поедноставување на постапките за водење бизнис, која се реализира преку три фази на Регулаторната гилотиња.

Со цел подобрување на деловната клима за модернизација на јавната администрација: се донесе Стратегија за реформа на јавната администрација 2010-2015 насочена кон градење на капацитетите на јавната администрација која ќе овозможи континуиран и одржлив социјален и економски развој во земјата; се извршија измени и

дополнувања на Законот за јавни службеници и Законот за државни службеници со цел обезбедување на стручна, компетентна, професионална и деполитизирана јавна администрација преку квалитативно подобрување на постапката за селекција и вработување и воведување пробна работа за секое вработување во јавната служба. Во контекст на редуцирање на административните бариери, беа воведени повеќе електронски административни услуги кои се од особено значење за бизнис заедницата, како што се електронските јавни набавки, електронската пријава и одјава на работен однос, електронското поднесување на годишни даночни пријави, електронската распределба на меѓународни дозволи за превоз на стоки, електронското аплицирање и издавање на лиценци и квоти за увоз/извоз итн.

Со цел намалување на невработеноста и сиромаштијата, зголемување на конкурентноста на економијата и економски раст, во изминатиот период се инвестираше во инфраструктурата преку издвојување на околу 12% од вкупните буџетски расходи за јавни инвестиции, кои беа насочени во областа на градежништвото, транспортна мрежа, гасоводна и енергетска мрежа, водоснабдување и одведување, отпадни води, системи за наводнување и др. Реализирани се повеќе проекти во областа транспортната, енергетската, образовната, комуналната и другата инфраструктура во функција на подобрување на бизнис амбиентот. Во 2008 година беше пуштена во употреба обиколницата на Скопје, а на крајот од 2011 година заврши реализацијата на делницата Табановце- Куманово.

2.4.1 Предизвици за конкурентноста на економијата и бизнис опкружување

Главните предизвици на земјата за подобрување на конкурентноста и бизнис опкружувањето и натаму се:

- недоволни вложувањата во истражување и развој;
- ниско нивото на иновативност и инвестиции, трансфер на нови технологии, зголемување на извозот на висока технологија;
- несоодветна инфраструктура;

- недоволен број на високо образовани кадри и нивна обука во областа на природните науки/технологија, соодветни на потребата на индустријата и
- недоволно флексибилен банкарскиот сектор и небанкарските институции и финансиските услуги.

2.4.2 Приоритети и цели во политиките за конкурентноста на економијата и бизнис опкружување

Зголемувањето на меѓународната конкурентност на земјата (неопходен предуслов за одржлив развој и повисока стапка на вработеност) е еден од главните стратешки приоритети во наредниот период, како и:

- креирање на нови политики за зголемување на конкурентност, базирани на најнови технолошки достигнувања;
- современа комуникациска и информатичката технологија;
- високо квалификувана работна сила, и зголемување на продуктивноста како основна детерминанта на економскиот развој и животниот стандард;
- подобрување на деловното опкружување и поддршка и развој на силна и одржлива индустрија која ќе може да се натпреварува на глобално ниво и истите ќе бидат насочени кон добро функционирање на пазарите за конкурентни стоки и услуги, особено преку спроведување на конкурентни правила, развој на потребната инфраструктура, како и развој на конкурентноста и иновативноста;
- развивање на информатичките и комуникациските технологии, кои ќе поддржат развивање на иновативни идеи кои ќе поттикнат развој на нови производи и услуги, како и квалитет на работните места;
- модернизацијата на јавната администрација;
- подобрувањето на електронските услугите;
- натамошно намалување на даночното оптоварување за МСП, поддршката и отстранување на административните бариери за МСП и претприемништвото, олеснет пристап до финансии, подобрување на условите за заштита на интелектуалната сопственост;
- подобрување на конкурентноста и извозот, преку јавно-приватниот дијалог, поддршка и развој на нови кластерски иницијативи, како и одржливоста на постојните кластери.

Истовремено, постојаното следење на индикаторите за конкурентност и споредување на конкурентноста со останатите земји ќе ги даде насоките и потребите за интервенција, врз основа на кои ќе се развиваат постојните и нови мерки и активности.

Покрај тоа се утврдени и следниве цели:

- олеснување на процедурите за започнување и водење на бизнис;
- подобрување на регулативата и поедноставување на постапката за добивање на дозволи и лиценци;
- пристап до капитал и поддршка за зголемување на извозот и
- подобрување на конкурентноста и иновациите.

2.5 Стратешки документи од областа на работните односи и вработувањето насочено кон намалување на невработеноста

2.5.1 Националната стратегија за вработување на Република Македонија 2016

Националната стратегија за вработување (НСВ) е документ во кој се содржани среднорочните стратегии за вработување. Таа во себе ги вклучува главните предизвици на пазарот на трудот за периодот до 2017 година од аспект на макроекономските и микроекономските политики, политиките за вработување и политиката на пазарот на трудот, потоа политиките од областа на социјалното осигурување и социјалната заштита, како и утврдување на цели и конкретни политики за вработување кои ќе овозможат реализација на целите содржани во стратегијата за вработување.

Националната стратегија за вработување ги инкорпорира политиките на вработување од ревидираната Лисабонска стратегија и Интегрираните насоки на ЕУ. Стратегијата претставува основа за подготовка на Националниот акционен план за вработување (НАПВ), Националната програма за вработување и други оперативни документи, низ кои ќе се обезбеди имплементација на Националната стратегија за вработување (НСВ).

2.5.2 Националната стратегија за вработување на Република Македонија 2016/2017

Националната стратегија за вработување на Република Македонија 2015 (НСВ) претставува документ во кој се содржани среднорочните стратегии и предизвици на пазарот на трудот кои се однесуваат на периодот од 2014 до 2016 година. Оваа стратегија претставува продолжување на предизвиците на пазарот на трудот дефинирани во Националната стратегијата за вработување 2014 од аспект на макроекономските и микроекономските политики, политиките за вработување на пазарот на трудот, утврдените цели и конкретните политики за вработување, кои ќе овозможат реализација на целите содржани во истата. НСВ нуди приказ на економската состојбата и состојбата на пазарот на трудот во Република Македонија, ги идентификува клучните предизвици поврзани со пазарот на трудот, ги дефинира стратешките приоритети и очекуваните цели кои треба да се постигнат до 2016 година, и ги определува политиките кои треба да доведат до реализација на предвидените цели. НСВ и Националниот акциски план за вработување 2015-2016 (НАПВ) се во согласност со националната општа развојна рамка, институционалните капацитети и со можностите за јавно финансирање.

Стратегијата претставува основа за подготовка на НАПВ, во кој се предвидени конкретните активности за остварување на утврдените стратешките приоритети кои се во согласност со Европската стратегија за паметен, одржлив и инклузивен пораст – Европа 2020 и Интегрираните насоки на Европа 2020 за економски политики и политики за вработување на земјите членки на Европската унија и други оперативни документи врз основа на кои ќе се обезбеди имплементација на НСВ, имајќи ги во предвид специфичните услови и потреби на пазарот на трудот во Република Македонија.

2.5.3 Националниот акционен план за вработување на Република Македонија 2016 година (во натамошниот текст НАПВ)

Согласно програмските определби на Владата на Република Македонија Националниот акционен план за вработување на Република Македонија 2016- 2017 година (во натамошниот текст НАПВ) претставува документ во кој се содржани планираните активности до 2017 година, кои треба да обезбедат постигнување на поставените цели содржани во Стратегијата за вработување на Република Македонија 2016 година. Овој НАПВ е петти оперативен документ и претставува продолжување на справувањето со предизвиците на пазарот на трудот дефинирани во Национална стратегија за вработување на Република Македонија 2016. Мерките во НАПВ се дефинирани согласно „Европската стратегија за паметен, одржлив и инклузивен пораст – Европа 2020“ и Интегрираните насоки на Европа 2020 за економски политики и политики за вработување на земјите членки на Европската унија, а при тоа се имаа предвид условите и можностите на Република Македонија. Во рамките на секоја насока се утврдени конкретните цели, мерки/проекти, целни групи, индикатори за реализација, временски период за реализација, одговорни институции за имплементација и потребни финансиски средства. Реализацијата на мерките во НАПВ треба да се темели на зајакната координација на економските политики, ќе се фокусира на клучните области каде е потребна поголема и поинтензивна активност на сите институции, вклучувајќи ги и социјалните партнери. Со дефинирање на реални и конкретни програми/мерки како и поголема координација на економските активности ќе се обезбеди економски раст и услови за отворање на повеќе работни места. Имено, предвидените мерки кои треба да се реализираат во периодот од 2014 до 2015 година во насока на подорување состојбите на пазарот на трудот, подобрување на придонесот на образованието и системите за обуки на сите нивоа, како и унапредување на социјалната инклузија и борба против сиромаштијата. Имено, при остварување на целите ќе се имаат во предвид можностите за зголемување борбата против селективноста и неактивноста, родовата нееднаквост, намалување на структуралната невработеност, поголема флексибилност со обезбедување на сигурност и друго.

НАПВ е подготвен во рамките на пошироко партнерство помеѓу министерствата кои се надлежни за спроведување на политиките за вработување, социјалните партнери и друго.

2.5.4 Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2016 година

Во функција на успешно спроведување на политиките и програмите за вработување предвидени со Програмата за работа на Владата на Република Македонија 2011-2015, кои имаат за цел намалување на невработеноста, подобрување на вработливоста на невработените лица и јакнење на конкурентноста на економијата, Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2016 година вклучува програми и мерки за вработување кои имаат за цел активација на пазарот на трудот и креирање на работни места преку стимулирање на побарувачката на пазарот на трудот, усогласување на понудата и побарувачката на работна сила согласно со потребите на пазарот на трудот, подобрување на понудата на работната сила, како и намалување на сивата економија.

Оперативниот план е раководен од Министерот за труд и социјална политика, а неговото спроведување се координира од страна на Директорот на Агенцијата за вработување на Република Македонија. Во спроведувањето на Оперативниот план се вклучени и други релевантни државни органи и надлежни институции.

Во спроведувањето на Оперативниот план се вклучени: Министерството за труд и социјална политика (МТСП), Агенцијата за вработување на Република Македонија (АВРМ), Министерството за образование и наука (МОН), Министерството за информатичко општество и јавна администрација (МИОЈА), Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство (МЗШВ), Центарот за стручно образование и обука (ЦСОО), Центарот за образование на возрасни (ЦОВ), Агенцијата за поддршка на претприемништво на Република Македонија (АПП РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА), Образовните институции и установи, Центрите за социјални работи (ЦСР), Програмата за развој на Обединети нации (УНДП), Ромските информативни центри (РИЦ),

Сертифицираните ИТ обучувачки центри, Локалните механизми за родова рамноправност (координатори за еднакви можности при локалните самоуправи).

Во Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2016 година дефинирани се видот на програмите и мерките за вработување, целните групи, потребните средства и изворите на средствата, како и конкретните активности и рокови за субјектите надлежни за имплементација на истите, што ќе придонесе кон поуспешна координација помеѓу институциите и навремено и успешно спроведување на предвидените активни програми/мерки за вработување за 2016 година. При утврдување на конкретните програми и целните групи, се имаа во предвид и препораките на одделни меѓународни експерти и резултатите добиени од спроведените евалуации на ефикасноста и ефектите од поединечните програми и мерки.

Доколку во текот на реализацијата на одделна програма /мерка не се пријават доволен број на апликанти или не се изготват доволен број на квалитетни бизнис планови, за секоја програма и мерка може да се повторат предвидените активности, утврдени со Оперативниот план, со истата постапка за избор. Во текот на реализацијата, средствата обезбедени за соодветната програма, можат да се пренасочат за друг вид на програма од Оперативниот план, врз основа на заклучок на Владата на Република Македонија.

2.5.5 Акцискиот план за вработување на младите во Македонија

Владата и социјалните партнери изготвија Акциски план за вработување на младите за Македонија 2015 година, во кој се изнесуваат четири стратегиски цели и голем број клучни резултати што треба да се исполнат за унапредување на целосно, продуктивно и слободно избрано вработување за младите, имено:

1) Зајакнување на системот за управување со пазарот на трудот (за млади лица) подобрување на надлежностите на Единицата за пазарот на трудот при Министерството за труд и социјална политика за координирање и следење на постигнувањето вработување и целите за вработување млади; интегрирање на реформите на Агенцијата за вработување на Република Македонија во сите локални канцеларии за вработување и

зајакнување на Инспекторатот за труд, со аспект на надминување на неформалното вработување.

2) Подобрување на можностите за вработување на младите- вклучувајќи ги Реформите во Република Македонија на системот за образование и обука; советување и насоки за кариера; воведување на флексибилен систем за обука што води кон вработување со поголеми приходи; повеќе и подобри услуги за насочување за кариера на младите).

3) Поттикнување на вработеноста на младите преку развој на приватниот сектор - воспоставување на систем со стимулации за промовирање на вработеноста на младите и развој на човечки капитал, како и воспоставување на насочени услуги за претприемништво кај младите.

4) Обезбедување инклузија на младите во неповолна положба на пазарот на трудот - подобрување на таргетирањето и финансирањето на активните политики за пазарот на трудот; проширување на промотивните мерки за преминување на претпријатијата основани од млади лица кон формалната економија; подигнување на свеста кај младите за нивните права на работа; интегрирање на службите за вработување и социјалните служби за надминување на повеќето негативни страни.

Вкупните трошоци се проценуваат на околу 28,2 милиони евра. Повеќе од 26,8 милиони евра се веќе обезбедени и буџетирани преку мерките од политиката што се испланирани од страна на Владата или преку инструментот за претпристапна помош на ЕУ или проектите за техничка соработка финансирани од донатори. Останатите 1,3 милиони евра се обезбедени во рамката на Акцискиот план. Вкупниот број на млади лица таргетирани со интервенциите воведени со Акцискиот план за вработување на младите сочинува 28% од вкупното младо население на возраст од 15 до 29 години (т.е., 135.000 млади мажи и жени).

2.5.6 Акциски планови за намалување на сивата економија

Согласно програмските определби на Владата на Република Македонија, меѓу кои и надминување на проблемот на сивата економија, од 2007 година се подготвуваат годишни Акциски планови за намалување на сивата економија.

Постојат различни дефиниции за сивата/неформална економија. Најопшто, под сива економија се подразбираат економски активности кои се легални, но (намерно) не се регистрирани и не се пријавени за даночни цели.

Истражувањата за неформалната економија наведуваат неколку клучни фактори кои влијаат врз големината на истата. Тоа се: степен на економска развиеност на земјата, даночниот товар, висока регулација на формалната економија, посебно на пазарот на труд, нивото на корупција, довербата во владата, даночниот морал. Според истражувањето на Новковска (2012), доколку БДП по глава на жител (мерен според Паритет на Куповна Моќ-ПКМ) во Македонија би достигнал 55000 МКД, големината на сивата економија би се намалила на 10%, додека пак при БДП по глава на жител од 70000 МКД, хипотетички, не би постоела сива економија.

Во стратешките документи кои се однесуваат на политиките на пазарот на трудот (Националната стратегија за вработување 2016 година, Акцискиот план за вработување на млади 2015 година) предвидено е развој на пакети на мерки кои опфаќаат институционални и превентивни мерки и санкции кои ќе придонесат за поттикнување и олеснување на премин од неформалниот сектор.

Според статистичките податоци за 2012 година,¹³ неформалната вработеност учествува со 22,5% во вкупната вработеност во земјата. Од 2009 година, неформалната вработеност постепено се намалува (пример: Во споредба со 2011 година неформалната вработеност учествува со 25% во вкупната вработеност во земјата), што делумно е резултат на спроведената реформа за бруто плата која го намали трошокот за работна сила, а и ја засили контролата преку интегрираната наплата на социјалните придонеси и персоналниот данок на доход. Неформалната вработеност е поголема кај машката популација, со учество од 23,3% во 2012 година, додека 21,3% од жените во 2012 година работеле без формален договор за работа. Вкупното учество на младите лица¹⁴ (15-24 години) во вкупната неформална вработеност, во Република Македонија изнесува 13,4% и од полов аспект може да се констатира дека учеството на младите мажи (15-24 години) е многу поизразена (63,7%) во однос на учеството на младите жени (36,3%).

¹³ Анкета на работна сила (АРС 2012 година Државен завод за статистика)

¹⁴ Анкета на работна сила (АРС 2012 година Државен завод за статистика)

Имајќи ја во предвид големината и специфичностите на сивата економија во Република Македонија, нејзините карактеристики, како и трошоците наспроти користите од истата, Министерството за труд и социјална политика, во име на Владата на Република Македонија подготви Акциски план за намалување на сивата економија за 2014 година. Истиот е подготвен врз основа на консултации и координација со сите надлежни институции за имплементација на Акцискиот план за намалување на сивата економија и тоа: Државниот инспекторат за труд, Министерството за економија, Министерството за финансии, Агенцијата за вработување на Република Македонија, Управата за јавни приходи и Царинската Управа.

Глава 3

Програми за намалување на невработеноста

3.1 Видови на активни програми за вработување во одделни земји членки на ЕУ и во Република Македонија

Да се обидеме да споредиме неколку програми и проекти од земјите од нашите соседно опкружување – членки на ЕУ, со активните проектите и програмите актуелни во Република Македонија:

ХРВАТСКА

1. „Половина-половина до прво вработување”

Се обезбедува помош за вработување на млади лица без работно искуство во вид на субвенција во износ од 50% на годишните трошоци од бруто плата без доприноси на плата за мали и средни препријатија, а 30% за големи претпријатија.

2. „Половина- половина (поддршка на инвалидизирани лица)”

Се обезбедува поддршка за вработување на инвалидизирани лица во вид на субвенција во износ од 75% годишно трошоци за бруто плата.

3. „Половина – половина за лица од ромската националност”

Се обезбедува поддршка за вработување на невработени лица од ромска националност во Република Македонија со субвенција во износ од 75% оправдани трошоци.

4. „Заедно сме појаки (поддршка за вработување на управител на задруга)”

Се обезбедува поддршка во вид на субвенција во износ од 50% годишни трошоци од бруто плата за мали и средни препријатија, 30% за големи претпријатија односно 75% за лица со инвалидитет.

5. „Помогни си себе си и помогни им на другите (вработување на проекти за јавни работи)”

Се обезбедува покривање на 100% на годишните трошоци на бруто минималната плата и трошоци за превоз максимум 400 куни по лице.

6. „Твоја иницијатива (поддршка за самовработување)”

Се обезбедува субвенција во износ од 50% од годишните трошоци за бруто плата, односно 75% за лица со инвалидитет.

7. „Учам со работата (поддршка за усовршување на ново вработените)“

За ново вработените се обезбедува покривање на максимално 35% од оправданите трошоци за мали и средни работодавачи, односно 25% за големи, максимално 70% за општо усовршување за мали и средни работодавачи, односно 60% за големи. Периодот на поддршка изнесува најмногу 6 месеци.

8. „Делиме работно место“

Се обезбедува субвенционирање на вработување на две лица на исто работно место во износ од 75% на годишните трошоци за бруто плата.

СЛОВАЧКА

Посредување при вработување

Посредувањето вклучува активности за регистрирање, информирање и советодавни услуги, елаборирање на список на слободни работни места, како и список на работни места кон кои се стремат оние кои бараат работа и оние кои се заинтересирани за вработување, објавување на и список на работни места кон кои се стремат оние кои бараат работа и оние кои се заинтересирани за вработување, вклучувајќи објавување на вакви списоци на интернет, во печатените и другите медиуми.

1) Образование и обука за пазарот на труд за оние кои бараат работа и оние кои се пријавуваат за работа

Се дефинира како теоретска и практична подготовка која на оној кој бара работа или на оние заинтересирани за вработување им овозможува стекнување нови знаења и професионални со цел да се најде соодветно вработување, или со цел да се задржи вработениот, особено преку образовни активности фокусирани врз завршување на основно образование и средни училишта со цел стеткнување документ за завршено основно или средно образование односно за последниот степен на соодветното училиште.

2) *Образование и обука за пазарот на труд за вработените*

Оваа образовна алатка е субвенција за работодавачите за општа или специјализирана обука за оние кои се вработени во моментот, со цел да се надмине недостатокот на средства за обуки на работното место во приватниот сектор. Грантот на агенцијата за вработување го покрива ова образование, само врз база на писмен договор и доколку вработениот остане кај работодавачот барем 12 месеци по завршувањето на образованието.

3) *Придонес кон само-вработувањето*

Поддршка за започнување на само-вработување со еднократна финансиска помош за оние кои бараат работа да започнат со само-вработување вообичаено се смета како една од најуспешните активациски алатки во Словачка. Придонесот за само-вработувањето може да биде одобрен по писмено барање на оној кој бара работа и кој биле регистриран како невработен одреден временски период, и кој потврдува дека тој/таа ќе започне и ќе продолжи со активности за само-вработување во период од барем две години. Придонесот може да биде одобрен во висина до 35% (во Братислава) и до 45% (другите региони) од сумата која е соодветна на 16 пати поголема од просечната цена на трудот. Ова е една од најскапите активни мерки.

4) *Придонес кон вработување на лица со пречки кои бараат работа*

Воведена во 2008, која беше наменета како поттик за вработување во рамките на која се обезбедува надоместок само за 3 месеци.

5) *Придонес за поддршка на вработување на лице со пречки*

Придонесот за вработување (субвенција) лице со пречки кои биле регистрирани во списокот на оие кои бараат работа за определен временски рок. Придонесот се исплаќа на месечни интервали, и ќе покрива до 100% од цената на трудот за лице со пречки прифатено од страна на работодавачот на генерирано работни место, но не повеќе од 20% (во Братислава) и 30% (во другите региони) од вкупната цена на трудот пресметана според просечната бруто месечна плата.

6) Придонес за задржување на работа на вработени со ниска плата

Оваа релативно нова програма (на сила од 2008) привлече малку поголем број работодавачи со целосното покривање на социјалното и здравственото осигурување на вработените за период од две години, при вработување на лица со плата пониска од 50% од просечната плата во земјата.

7) Поддршка за вработување на лице со пречки во социјално претпријатие

Оваа програма беше воведена во 2008, но првите социјални претпријатија беа основани во 2009. Оваа програма не беше многу ефективна. Социјалните претпријатија играат многу мала улога во активните политики на пазарот на труд. За тоа има повеќе причини. Во повеќето земји каде има социјални претпријатија, основани врз подолги традиции, овие установи – вообичаено организации од третиот сектор или организации од кооперативен тип – исполнуваат различни социјални мисии (локален и општествен развој, услуги за социјална заштита, интегрирање на ранливи групи итн).

8) Придонес за поддршка на создавањето ново работно место

Најприменувана мерка. Главната причина за големиот интерес кај работодавачите е краткиот период (12 месеци, во споредба со тековните мерки од 24 месеци) во текот на кој треба да се задржи работното место.

9) Придонес за поддршка на регионално и локално вработување

Ова беше обновување на шемата за јавна работа, неменета за ревитализирање на вработеноста на локално ниво. Шемата за јавна работа беше корисна, зошто програмите за работни места во јавниот сектор им помагаа на невработените да останат активни и/или да работат корисна работа во сопствената заедница, иако вкупниот ефект врз идно вработување е минимален, како што покажуваат споредбените програми за вработување во моментот во Словачка и пошироко, а и загриженоста за високите трошоци.

10) Придонес за пракса на дипломирани студенти

Дизајнирана за младите кои бараат работа. Со оваа мерка им се дава можност на младите кои бараат работа, најчесто по завршување на образованието, да стекнат и подобрат професионални вештини и практични искуства на вистинско работно место. Младите покажуваат прилично голем интерес да учествуваат. Програмата се чини

привлечна и за работодавачите, особено за државните институции и институциите на јавната администрација.

12) Придонес за активности за активирање во фоРепублика Македонијаа на мали услуги во заедницата (активирање на работа во заедницата community activation work)

Целта беше да се вработат во кус рок оние кои биле невработени подолго време, дури и ако вработувањето е привремено. Учесниците се најчесто невработени за кои е тешко да се најде вработување и се корисници на социјална помош, за кои активирањето ви значело поддршка кон приходите. Резултатот од оваа мерка беше привремена јавна работа со цел да се поддржи дневната работна рутина на учесниците и да се зголемат нивните вештини преку практично учење. Активирањето не вклучува работни места со вообичаени договори за вработување, учесниците остануваат во регистарот на лица кои бараат работа во текот на периодот на субвенционирање.

13) Придонес за секојдневно патување на работа

Додатокот за секојдневно патување на работа (максимум 135 евра месечно) е привлечен за клиентите поради едноставните регулирање и критериуми за квалификување. Преку компензирање на дел од патните трошоци, мерката е насочена кон поддршка на мобилноста на трудот.

14) Придонес за преселба поради работа

Субвенцијата за преселба не е атрактивна за клиентите (има само мал број апликанти). Причината е тоа е барањето апликантот да го промени постојаното живеалиште, а тоа вклучува трошоци за преселба и промена на сите неопходни документи, и е поврзано препреки на пазарот на недвижности. Трошоците за сместување се највисоки во регионите со најниска невработеност и голема побарувачка на работна сила. Придонесот е многу мал (1 327.76 евра доколку новата адреса е подалеку од 50 км) во споредба со трошоците за преселувањето.

15) Поддршка на инклузија на лица со пречки

Законот за вработување вклучува седум активациски програми за лицата со пречки (оние кои бараат работа, вработени и неактивно население). Мерките се состојат од стручна обука, програми за работа под заштита, иницијативи за започнување, директно вработување и поддршка за мобилност.

Што се однесува на програмите во овој сегмент, во кратки црти може да наведеме следните карактеристики за програмите на развој:

- Бенефиции за сместување: се обезбедува поддршка за сместување на лица кои што живее надвор од местото каде што работат (мобилност на работна сила).
- Квалификации за промовирање на стручното образование: во рамките на мерката се обезбедуваат средства за дополнително стручно оспособување за невработени лица и дополнително стручно оспособување за лицата со хендикеп. Со истата мерка од Европскиот социјален фонд се донираат средства за дополнително стручно образование и за лицата кои се со скратено работно време.
- Промоција на стручна обука: со оваа мерка се обезбедува подготовка за вработување (преквалификација), вклучувајќи и ранливи групи.
- Самовработување: се обезбедуваат средства за започнување на бизнис (start-up грант), односно самовработување.
- Самовработување: За реализација на секое самовработување се предвидува поддршка со неповратни средства во висина на 201.897,00 денари, од кои 185.000,00 денари во вид на директна поддршка за набавка на опрема и/или репроматеријали, додека останатите 16.897,00 денари служат за поддршка во вид на основна обука за водење бизнис во времетраење од најмалку 5 работни дена, ваучер систем за изработка на бизнис план и поддршка при регистрирање на бизнисите.
- Финансиска поддршка на правни субјекти (мали и средни претпријатија, занаетчији) за отварање на нови работни места.

Со оваа програма се обезбедуваат неповратни средства во вид на опрема и/или материјали во висина од 92.000,00 денари за секое новоотворено работно место, но не повеќе од 5 работни места (максимум 460.000,00 денари), при што се земаат предвид и евентуалните вработувања остварени во претходните календарски години, согласно со програмите кои обезбедуваат поддршка за дополнителни вработувања во Република Македонија.

3.2 Субвенционирање на вработување

Во рамките на Програмата за субвенционирање на вработувањата од Националната стратегија за намалување на невработеноста на Република Македонија се реализираат 3 вида на мерки и тоа:

3.2.1 Субвенционирање на вработување

Во рамките на ова амерка се обезбедува субвенција за поддршка за вработување на невработени лица кои потешко се вклучуваат на пазарот на трудот, преку финансиска поддршка за секое вработено лице за бруто плата во износ од 13.000,00 денари месечно за период од 6 месеци, со обврска на работодавачот овие лица да ги задржи на работа најмалку уште 12 месеци (вкупно 18 месеци) или на негово место да вработи друго невработено лице од евиденцијата на невработени лица на АВРМ.

3.2.2 Субвенционирање на вработување на деца без родители

За поддршка за вработување на невработени лица кои до 18 годишна возраст имале статус на деца без родители и родителска грижа. се предвидува стимулирање на работодавачите преку обезбедување на плата во висина на минималната плата утврдена согласно со Законот за минимална плата на Република Македонија и тоа:

- 100% во првите 12 месеци.
- 100% од износот на минимална плата во нето износ и 50% од придонесите за задолжително социјално осигурување пресметани на минимална плата, во следните 12 месеци (втората година).

3.2.3 Субвенционирање на вработување на инвалидни лица

Субвенционирање на вработување на инвалидни лица се врши согласно со Законот за вработување на инвалидни лица и Правилникот за критериуми и начинот на доделување на неповратни средства од Посебниот фонд за подобрување на условите за вработување и работење на инвалидни лица.

3.2.4 Пилот програма за субвенционирање на плодоуживатели на државно земјоделско земјиште

На евидентираниите невработени лица, корисници на социјална помош и плодоуживатели на државно земјоделско земјиште ќе им се обезбеди:100% од месечниот износ на социјална парична помош и обезбедено социјално осигурување во период од 24 месеци; средствата за социјално осигурување (пензиско и инвалидско осигурување и здравствено осигурување) и можност за дополнителна финансиска помош во рамките на програмите на МЗШВ.

3.2.5 Програма за подготовка за вработување

Подготовката за вработување се релизира преку неколку мерки и тоа:

- Обука кај познат работодавач

Со обуката се опфатат невработени лица од 25-49 години (со основно и гимназиско образование) за познат работодавач во период до три месеци за кој период на невработеното лице му се исплатува по 5.700,00 денари месечно. Подготовката за вработување трае до три месеци, со обврска работодавачот да вработи најмалку 50% од вклучените лица во обуката.

- Обука кај познат работодавач со субвенционирање

Подготовката за вработување трае до три месеци, со обврска работодавачот да вработи најмалку 50% од вклучените лица во обуката. Висината на паричните средства за невработеното лице, односно работникот вклучен во подготовката за време на обуката изнесува 5.700,00 денари месечно. По завршување на обуката, за вработените лица ќе се обезбеди субвенција преку финансиска поддршка за секое вработено лице во бруто плата во износ од 13.000,00 денари месечно, во период од 3 месеци.

- Обука за задоволувани занимања на пазарот на трудот

Со оваа мерка се обезбедува обука на невработени лица за занимања кои се побарувани на пазарот на трудот. Обуките се спроведуваат од страна на образовни установи и институции за образование на возрасни. На лицата вклучени во обуката, за деновите на обука (2 месеца) им се обезбеди надомест за покривање на трошоците за храна и превоз во висина од 6.200,00 ден месечно по лице (со вклучен персонален

данок на доход и осигурување во случај на несреќа при работа и професионално заболување).

Обуката ќе се реализира во период од 2 месеци во установи и/или институции. По завршување на обуката, кандидатите изведуваат практична работа во реални услови кај работодавачи во времетраење од 2 месеци. По завршување на периодот планиран за практична работа, лицата треба да добијат потврда за реализирана практична работа кај работодавач.

- Обука за напредни ИТ вештини

Со оваа мерка се обезбедува обуките заради надградба на вештините од областа на информациските технологии на евидентирани невработени лица за графички дизајнер и Java web developer. Времетраењето на обуката е од 2 до 4 месеци. По завршување на обуките, лицата добиваат уверение за посетувана обука и полагаат завршен испит за стекнување со меѓународен сертификат.

- Практиканство како прво работно искуство до вработување

Со оваа мерка се опфатени млади невработени лица до 29 годишна возраст, а приоритет имаат лицата со завршен четврти степен средно образование и високо образование, преку нивно вклучување во програми за практиканство за период од три месеци. За спроведување на оваа програма, ќе се исплаќаат по 6.200,00 денари за лице месечно.

- Едукација за започнување на бизнис

Со оваа мерка се опфатени млади невработени лица до 29 годишна возраст, а приоритет имаат лицата со завршен четврти степен средно образование и високо образование, преку нивно вклучување во програми за практиканство за период од три месеци. За спроведување на оваа програма, се исплаќаат по 6.200,00 денари за лице месечно.

Анкета на слободни работни места: со програмата се ангажираат евидентирани невработени лица со средно и високо образование, кои врз основа на претходно подготвен прашалник преку „мини кол-центар“ анкетираат работодавачи за нивните потреби од работна сила на кои им се плаќа по 6.200,00 денари за лице во период од еден (1) месец.

Глава 4

Заклучоци и Препораки

4.1 Заклучоци

Анализата на пазарот на труд во периодот 2008 – 2013 година според податоците на Државниот завод за статистика, покажува тенденции на раст на стапката на активност на работоспособното население, благ раст на стапката на вработеност и намалување на стапката на невработеност од 33,8% во 2008, на 29% во 2013 година. И покрај намалувањето на стапката на невработеност, Македонија останува како земја со највисоко ниво на невработеност во европски рамки. Најниска стапка на активност и вработеност се јавува кај младата популација и кај лицата со најнизок степен на образование. Стапките на активност и вработеност на младите лица во периодот 2008 – 2013 година бележат тренд на опаѓање. На ваквите состојби големо влијание имаат малите можности за вработување на младите и неискусни работници (особено во време на криза), процесот на транзиција од школување кон работа, неподготвеноста на работодавачите да вложуваат во обука на неискусни работници, но и стимулативните политики во доменот на високото образование и дисперзираните студии кои влијаат врз намалувањето на притисокот на пазарот на труд и одлужување на периодот на барање работа.

На пазарот на труд постои голем родов јаз во стапките на активност (25,8 п.п.) и вработеност (18 п.п.) кај мажите и жените, кој останува речиси непроменет во текот на анализираниот период. Родовиот јаз кај вработеноста се намалува со зголемувањето на степенот на образование, па така тој е најмал кај високо образованите мажи и жени. Анализите укажуваат на загрижувачки тренд на намалување на вработеноста и раст на невработеноста кај високообразованите лица од 2008 до 2013 година. На овие трендови влијае зголемувањето на учеството на лицата со терцијарно образование во вкупната работна сила, како и несовпаѓање на профилите на работници кои се барани на пазарот на труд (преовладува понудата на работни места со пониски квалификации). Најголемиот процент на невработени лица спаѓаат во категоријата долгорочно невработени лица (82,1%), односно лица кои не можат да најдат работа подолго од една година. Високата стапка на невработеност кај младите лица и големиот процент на долгорочно невработени лица, создаваат состојба „статичност“ на пазарот на труд, односно ситуација во која заради ниското ниво на креирање на нови работни места, вработените имаат тенденција

да останат вработени, а оние кои бараат вработување подолг период – да останат невработени. Овие состојби освен што имаат исклучително негативен ефект врз долгорочно невработените лица и младите неискусни лица кои прв пат влегуваат на пазарот на труд, можат да имаат негативен ефект и на самите вработени лица, бидејќи создаваат поволно тло за злоупотреба на работничките права особено доколку не постои ефективна институционална правна заштита во овој домен.

Податоците од Агенцијата за вработување на Република Македонија (АВРМ) кои се однесуваат на прилив и одлив на регистрирани нови склучени договори за работа и регистрирани невработени лица, укажува на меѓусебно противречни опаѓачки трендови и кај регистрираната невработеност и кај регистрираната вработеност. Во периодот од 2009 до 2013 година, бројот на нови регистрирани вработувања се намалува за 31,7%, а се намалува и бројот на регистрирани невработени лица за 49,5%.

Промените во Законот за евиденции на трудот и Законот за вработување и осигурување во случај на невработеност, влијаеја на начинот на евидентирање на невработените лица, нивна поделба на активни и пасивни баратели на работа и изземање на регистрацијата за остварување на право на здравствена заштита од евиденцијата на невработеност во АВРМ. Промените придонесоа кон намалување на регистрирани невработени лица, но трендовите на регистрирани вработувања и регистрирана невработеност укажуваат на потреба од сериозно преиспитување на процесите на регистрација на невработени лица и условите по кои тие се бришат од евиденција. Се поставува прашањето што се случува со сите оние лица кои исчезнале од евиденцијата на невработеност во анализираниот период, дали станува збор за лица кои преминале во неактивни, продолжиле со образование, заминале од земјата, станале неплатени домашни работници или се лица кои останале да работат во сивата економија.

Воведување на потесна дефиниција при евидентирањето на невработените лица, не би смеело да доведе до запоставување на категоријата пасивни невработени лица и нивно третирање како неактивно работно население. Потребно е да се утврди дали лицата кои се изјаснуваат како неактивни баратели на работа, тоа го прават од неинформираност или пак навистина не вложуваат голема активност во барањето на работа.

Во спротивно, државата би оставила впечаток дека повеќе сака да го реши проблемот на невработеноста на административен начин, преку воведување на потесни дефиниции на невработеност, отколку преку вистински мерки кои можат долгорочно да придонесат за намалување на невработеноста во земјата. Во таков случај, она што би се зголемувало не е бројот на вработени лица, туку на невработени неевидентирани лица.

Средствата за активните политики на пазарот на труд (АППТ) се намалуваат од 2009 година. Она што останува како слабост кај АППТ е што по шестгодишно спроведување не постојат (барем не јавно достапни) евалуации на ефектите од програмите на краток и среден рок, не постојат информации за начинот на кој овие програми помогнале во нови вработувања во програмите кои се однесуваат на обуки (најголемата програма по опфат на корисници), дали и колку се задржани на постојано вработување кај програмите за субвенционирано вработување, колку од регистрираните земјоделци продолжиле со активна работа по истекот на двегодишното субвенционирање и слично. Недостатокот од овие информации не дава јасна слика за реалните ефекти од овие програми кај невработените корисници, посебно на среден рок, по истекот на самите програми. АППТ мора да бидат проследени со добро структурирана методологија за следење на имплементацијата и ефектите од самите политики, резултатите кои се постигнати со лицата кои учествувале во програмите и нивната ефектуираност во нивото на вработеност на краток, среден и долг рок. Еволуацијата на програмите е од исклучително значење за да може да се утврди нивната оправданост, како и можноста за нивно подобрување.

Според податоците од Државниот завод за статистика, релативната сиромаштија во 2011 година изнесува 30,4% и е зголемена во однос на 2008 година кога изнесувала 28,7%. Лаекен индикаторите за сиромаштија достапни за 2010 и 2011 година бележат минорно намалување на сиромаштијата од 27,3% во 2010 година, на 27,1% во 2011 година (мерено според утврдената линија на медијален еквивалентен приход). Според овие индикатори, процентот на вработени сиромашни лица изнесува 10% во 2011 година. Според комбинираниот (AROPE) индикатор, во 2011 година процентот на сиромашни или социјално исклучени лица во Македонија изнесува 50,9%, или половина од вкупното население во земјата.

Во 2011 година процентот на сиромашни или социјалноисклучени лица во земјата е зголемен во однос на 2010 година кога тој изнесувал 47,4%.

Дистрибуцијата на доходот во Република Македонија според квантили и Џини индексот покажуваат дека во периодот од 1998 до 2010 година, нееднаквоста меѓу богатите и сиромашните расте. Најбогатите 20% од населението во 1998 година поседувале 36,7% од вкупниот доход, додека најсиромашните 20% поседувале 8,5% од вкупниот доход. Во 2010 година, најбогатите 20% од населението во земјава поседуваат 49% од вкупниот доход, додека најсиромашните 20% поседуваат само 4,9% од вкупниот доход. Доколку се погледне трендот на Џини индексот за Македонија мерен според Светска банка, се забележува драстично зголемување во периодот од 1998 до 2010 година. Во 1998 година тој изнесува 28,1, а во 2010 година изнесува 43,6. Иако овој индекс според последните мерења на ДЗС бележи намалување (39,2), тој сепак останува исклучително висок, споредено со регионот и Европа.

И покрај високото ниво на сиромаштија и нееднаквост, издвоените буџетски средства за активни мерки за намалување на сиромаштијата се на многу ниско ниво и се намалени споредено со 2008 и 2009 година (0,2% од вкупните буџетски расходи во 2008 и 0,4% во 2009 година, наспроти 0,13% во 2013 година).

Од спроведените анализи и заклучоците, може да се сумираат следните препораки кои би придонеле кон подобрување на постојните политики во доменот на вработувањето и сиромаштијата:

- Преиспитување на процесите на регистрација на невработени лица и условите по кои тие се бришат од евиденција. Воведување на потесна дефиниција при евидентирањето на невработените лица, не би смеело да доведе до запоставување на категоријата пасивни невработени лица и нивно третирање како неактивно работно население. Потребно е да се утврди дали лицата кои се изјаснуваат како неактивни баратели на работа, тоа го прават од неинформираност или пак навистина не вложуваат голема активност во барањето на работа.
- Промена на регресивната структура на социјалните придонеси, зголемување на нивната висина и враќање на прогресивни стапки на оданочување на персоналниот данок на доход.
- Зголемување на издвоените буџетски средства за активните политики на пазарот на труд.

- Активните политики на пазарот на труд мора да бидат проследени со добро структурирана методологија за следење на имплементацијата и ефектите од самите политики, резултатите кои се постигнати со лицата кои учествувале во програмите и нивната ефектуираност во нивото на вработеност на краток, среден и долг рок.
- Надминување на дестимулациските елементи за вклучување на пазарот на труд кај примателите на социјална помош, на тој начин што ќе им биде овозможено истовремено примање на социјална помош и остварување на приход од работа (до одреден утврден вкупен износ на средства).
- Воведување на минимален достоинствен приход, како предуслов за нормален и достоинствен живот, особено за сиромашните и социјално исклучените граѓани.
- Зголемување на издвоените буџетските средства за активните мерки за намалување на сиромаштијата.

Во последните седум години дистрибутивните ефекти на растот на нееднаквоста одеа во прилог на оние со повисоки примања, на сметка на најранливите категории на граѓани. Краткорочните стимули, зголемувањето на социјалната помош за минимални износи, помагаат само во одржување, одложување и продлабочување на проблемите. Процесот на општествено-економска транзиција од 1990-тите години беше основа за почетокот на негативните трендови со невработеноста, сиромаштијата, нееднаквоста, но она што доведе до нивно влошување, се должи на отсуството на политики кои имаат систематски, сериозен, искрен и долгорочен пристап во решавањето на овие клучни социо- економски проблеми.

4.2 Препораки

Прибраните податоци од индикаторите за резултатите (Програма за самовработување 2011-2014; Субвенции за вработување; Трошоци на активните програми на пазарот на труд; Резултати од активните програми на пазарот на труд во однос на бруто вработување и заработувачка; Резултати за бруто вработувањето според административните податоци (од АВРМ); Резултати за бруто вработувањето и заработувачката според податоците од истражувањето ; Перформанси на програмата за самовработување; Перформанси на програмата за субвенционирано вработување) го потенцираат следното:

Административните податоци и податоците од истражувањето се согласни во пронаоѓањето дека, генерално, активните програми на пазарот на труд функционираат подобро за мажи, од старосната група од 25 до 45 години (т.е. лица на примарна возраст) со средно или повисоко образование. Ова е за очекување, имајќи ги предвид претпочитувањата на работодавачите од една страна, и поголемата подготвеност за работа на лицата со повисок степен на образование, претходно работно искуство и помали периоди на невработеност од друга страна. Сепак, литературата и емпириските истражувања за активните програми на пазарот на труд покажуваат дека програмите треба да бидат насочени кон најзагрозените лица. На тој начин, ефектите на супституција и дислокација се намалени, а враќањата во поглед на вработеноста, заработувачката и социјалната вклученост се поголеми.

Иако преовладувачкото мнозинство од учесниците се во можност да најдат работа набрзо по завршувањето на програмата (што делумно се должи на обврските наметнати со правилата на програмите), постои ослабувачки ефект на програмите со текот на времето, кој е понагласен кај субвенционираното вработување (каде 57% ја загубиле работата што ја добиле по завршувањето на програмата), а малку помалку кај обуката (каде 40,5% ја загубиле работата) и кај самовработувањето (каде 36,5% ја изгубиле работата што ја добиле по учеството). Во ваков случај, учесниците имаат тенденција да останат невработени една години или подолго.

Во тој контекст, потребно е учесниците да се поттикнат да бидат самостојни во барањето работа, да им се обезбеди помош за барање работа и насочување за работа на потенцијалните корисници пред нивното упатување кон програмите. Период на премин пред учеството во програмата за време на кој лицата добиваат помош во барањето работа во отворениот пазар на труд би можел да даде двојна предност, со тоа што ќе се направи пронаоѓање (скрининг) на лицата кои се вработливи и без учество во активна програма на пазарот на труд и ќе им овозможи на невработените да се стекнат со вештини за самостојно барање на работа.

Јасна шема на подобрување може да се препознае во управувањето на трите активни програми на пазарот на труд од нивниот почеток во 2007 година. При последователните следења, вработувањето се зголемува со текот на времето, додека стапката на учесници кои останале невработени опаѓа. Смената кон неактивност помеѓу учесниците се зголемува за самовработувањето и обуката во периодот од 2009–2010 година (што веројатно се должи на оние кои влегле во долгорочна невработеност по завршувањето на програмата, па потоа целосно го напуштиле пазарот на труд).

Висока стапка на неактивност во програмата за субвенционирано вработување најмногу се должи на таргетирањето на повозрасните работници кои се блиску до возраста за пензија. Всушност, промените во правилата за таргетирање на програмата направени во 2010 година ја намалиле стапката на неактивни лица установена при контролното следење. За да се избегне овој ефект, АВРМ би можела да даде приоритет на повозрасните работници во пониската старосна граница (односно на возраст од 50 до 58 години), додека пак за оние кои се поблиску до возраста за пензионирање може други мерки да бидат замени предвид (како на пример, паричната помош за невработени да биде продолжена до возраста за пензионирање или некој вид на предвремено пензионирање, или пак, уште подобро, превентивни мерки со цел да се избегне губењето на работа кај повозрасните работници пред сè).

Во однос на тековната вработеност, програмата која дава повисоки враќања е самовработувањето (со просечен удел од 61,3 % од учесниците), по што следи обуката (44,2 % од учесниците), па субвенционираното вработување (33,5 %). Сепак, се чини дека повисоките стапки на вработеност увидени при контролното следење не се придружени со поголема економичност (*cost-effectiveness*): всушност, ова е програмата

која бара поголеми инвестиции по учесник и по вработено лице, во споредба со другите две програми. Можно е вкупните придобивки кои ги стекнува Владата од програмата за самовработување во однос на создадени дополнителни вработувања и платени даноци, делумно да ги компензира настанатите повисоки трошоци. Сепак, за да се пресметаат, потребно е да се направи анализа на трошоците и придобивките. Најпосле, добрите перформанси од програмата за самовработување делумно се должат на карактеристиките на учесниците (претежно мажи на примарна возраст, со подобро образование, со соодветни вештини и искуство). Таквата постапка за селекција е целосно во согласност со наодите од истражувањето, според кои стандардните програми за претприемништво функционираат подобро за групите во подобра положба. За да се направи самовработувањето да функционира и за лица кои се повеќе во ризик од исклучување од пазарот на труд, треба да биде придружено со екстензивна обука за управување со бизнис и технички вештини, пристап до комерцијални кредити, како и менторска помош.

Сите горенаведени програми функционираат релативно добро во поглед на заработувачката при контролното следење, при што повеќето учесници заработувале нето плати/приходи во границата од 8000–12000 MKD. Програмата која дава подобри резултати во поглед на нето заработувачката е програмата за самовработување, при што повеќе од 42 % од лицата имале месечна нето заработувачка повисока од 12000 MKD. И покрај ваквите резултати, 22 % од учесниците сè уште заработуваат помалку од законската минимална плата, при што кај учесниците во обуката постои малку поголема веројатност да заработуваат ниски плати. За да се поправи ова, потребно е партнерските претпријатија да се избираат со повеќе внимание. Како прво, во дизајнот на програмата може да биде вклучен критериум според кој само претпријатија со минимален број на работници ќе можат да аплицираат за програмите (5 или повеќе вработени, без исклучок). Како второ, приоритет треба да им се даде на економските сектори и занимања за кои постои поголема веројатност да се прошират за краток или среден рок. За да се идентификуваат приоритетните економски сектори/претпријатија, потребно е да се спроведе истражување за професионални вештини или истражувања за слободни работни места.

Како алтернатива, може да се истражат различните извори на податоци за да се направат проксимации, како на пример, годишните податоци од деловниот регистар, даночна евиденција, евидентирана вработеност и професионален профил на работниците произлезен од Анкетата на работната сила. Повнимателна селекција на партнерските претпријатија, исто така би можела да биде корисна за намалувањето на застапеноста на привремената работа помеѓу учесниците при контролното следење.

Постои одлив во неформалното вработување кај сите програми, но одливот е низок во споредба со просечната стапка на неформална вработеност евидентирана преку Анкетата за работната сила (25%). Највисоката стапка на неформално вработување е увидена кај лицата кои учествувале во програмата за самовработување, но моментално работат како работници за плата (што претставува мал дел во споредба со вкупниот број на вработени учесници).

Практиката на воспоставување строги правила за таргетирање на групите во ризик од исклучување успеа да ги канализира ресурсите кон овие лица, но истовремено доведе до ширење на приоритетните групи насочени кон програмите (освен претходните, нови дополнителни групи беа додавани низ годините). Ова резултираше со еден вид на дисперзираност на програмите, што резултира со малку учесници во секоја од групите и во секоја од годините. Наместо точно да се специфицира типот на лица кои ќе бидат упатени кон програмите, таргетирањето би можело да се базира на едноставен систем за профилирање изграден врз основа на факторите на ризик со поголема веројатност за утврдување на социјалната исклученост и долгорочната невработеност. Би можело да се направи испитување на историските податоци на АВРМ со цел да се проверат индивидуалните карактеристики на оние лица кај кои постои поголема веројатност да останат невработени во период од една година и подолго. Овие, пак, треба да се споредат со податоците од Анкетата за работната сила за да се осигура дека идентификуваните фактори навистина важат за невработени. Фактот што делот од работниците кај кои по завршувањето на програмата за обука, во споредба со учесниците во другите програми, постои поголема веројатност да заработуваат помалку од минималната плата и да работат привремено, можно е да укажува на недостаток на квалитет на вештините стекнати за време на обуката.

Со цел да се осигура дека програмата за обука развива кај учесниците вештини кои се барани на пазарот на труд, а кои се истовремено и преносливи, бројни опции може да бидат земени предвид.¹⁵ Како прво, обука треба да се нуди само за оние занимања и економски сектори за кои постои побарувачка на работна сила (според увиденото преку истражувањето за професионални вештини или слободни работни места). Како второ, треба са се избегнуваат занимањата и економските сектори во кои прометот на вработени (*job turnover*) е голем (на пример, трговија на мало, лични услуги, и градежништво до понизок степен). Како трето, АВРМ може на работодавачите да им даде план за обука кон кој тие ќе треба да се придржуваат, а во кој ќе бидат наведени компетенциите со кои лицата ќе треба да се стекнат до крајот на програмата. Може да се побара помош од Советот за стручно образование и обука за да се изготват програми за обука на возрасни за најчестите занимања понудени како дел од активните програми на пазарот на труд. На крај, доколку е возможно, треба да биде воспоставен надворешен систем на оценување (т.е. различен од АВРМ и од претпријатијата кои нудат обука). Претпријатијата во кои нема сите или минимален дел од обучуваните да станат сертифицирани на крајот од програмата ќе го изгубат правото на финансиски инсентиви.

Како последно, постои релативно несовпаѓање помеѓу податоците за тековниот статус на пазарот на труд увиден кај учесниците во програмите преку административните податоци и податоците од истражувањето. Вообичаено, податоците од истражувањето покажуваат повисоки стапки на вработеност при контролното следење во споредба со административните податоци кои не ги земаат предвид работниците во неформалната економија. Во случајот со Република Македонија, ситуацијата е обратна, односно АВРМ покажува стапки на вработеност во просек за 10% повисоки во однос на податоците од истражувањето. Како што беше наведено, можно е ова да се должи на доцното и/или неточното пријавување на промените во статусот на пазарот на труд. За да бидат поточни административните податоци при контролното следење, систем на складирање на податоци треба да биде земен предвид каде фактичкиот статус на лицата е проверен (во реално време) преку повеќе различни

¹⁵ Кога обуката се извршува на ниво на претпријатие, секогаш постои ризик понудените вештини да бидат специфични за конкретната фирма/Република Македонија.

извори на податоци (АВРМ, даночниот орган, Институтот за социјално осигурување, деловниот регистар, и така натаму). Истражувањето покажува дека дисперзијата во неформалната економија е прилично мала по учеството во некоја од програмите, складирањето на податоци би можело да биде најекономичниот (*cost-effective*) систем за пресметување на вработеноста и заработувачката при контролно следење.

Во контекст на горенаведеното, Министерството за труд и социјална политика и Агенцијата за вработување, за дизајнирањето на политиките, би можеле да го разгледаат следното:

- Да се искористи реалниот состав на регистарот на невработени со цел да се развијат механизми за таргетирање врз основа на пол, возрасна група, стекнато образование и времетраење на период на невработеност за стандардните програми (т.е. единствените кои ќе се користат). Ова би требало да биде во корист на развивање на попретинет систем на профилирање.
- Да се ревидираат процедурите за упатување кон програмите со цел да се осигура дека потенцијалните корисници се прво упатени кон основните услуги за вработување (информации за пазарот на труд, советување, помош за барање работа). Исто така, да се предвиди минимален период на помош при барање работа пред добивањето на програмата. Ова ќе даде можност на невработените кои се поподготвени за работа да најдат работа без да се вратат во програмите.
- Да се ревидира оперативната дефиниција за различните возрасни групи за активностите на АВРМ. Возрасната група од 25 до 29 години има слично однесување на пазарот на труд како и работниците на примарна возраст, така што „млади“ треба да се однесува на лица на возраст помеѓу 15 и 24 години. За оваа група, програмите кои би можеле најдобро да функционираат ќе зависат од првичното ниво на вештини (директна обука на работното место во комбинација со субвенционирано вработување за неквалификувани млади; програми за стажирање/работно искуство за оние со стручно образование или повисоко; обука за вештини/враќање во училиште за помладите). Втората група ја сочинуваат „работници на примарна возраст“, т.е. лица на возраст од 25 до 49 години, за кои повеќето програми би функционирале. Лицата на возраст од 50 до

55 години (или 58) би можеле да се дефинираат како „повозрасни работници” и да бидат изложени на обука и/или субвенции за вработување според тоа дали е потребна промена на вештините. За работници постари од 55 години, комбинација од услуги и програми би можела најдобро да функционира (психолошко советување, обука, субвенционирано вработување), додека пак оние кои се на 1–2 години пред пензионирање треба да имаат можност за пристап до шемите за супституција на приход.

- Основно правило за упатување на лицата кон програмите за вработување треба да биде период на невработеност во времетраење од најмалку три месеци. Секој пократок период (исто така и за младите) ризикува создавање на ефекти на собирање на кремот. При дизајнирањето на програми за долгорочно невработени, оперативната дефиниција треба да биде „периоди на невработеност со времетраење од 12 до 24 месеци”. За лицата со многу долги периоди на невработеност, би можеле да се дизајнираат интегрирани програми кои предвидуваат обука за мотивација, психолошка поддршка, обука за вештини и подготвеност за работа, како и субвенционирано вработување. Должината на третманот на интегрираните програми за оваа група би можел да трае една година или подолго.
- Да се направи ребаланс на распределбата на финансиите помеѓу трите програми, намалувајќи го опсегот на скапата програма (во насока на понатамошно зголемување на квалитетот на услугите кои се даваат) и зголемувајќи го опсегот на оние за кои се покажало дека се поекономични (*cost-effective*).
- Да се усовршат критериумите за проверка (скрининг) на партнерските претпријатија (големина, понудени занимања, и економски сектор на делување) за да се осигура дека работните места за кои се преговара се одржливи на среднорочен план, за да се обезбедат пристојни услови за работа и да се подобрат изгледите за благосостојба на корисниците.

Библиографија

1. Државен завод за статистика (2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008 и 2009), Бруто домашен производ на Република Македонија 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007 и 2008 Скопје
2. Државен завод за статистика (2002 и 2003), Истражување на пазарот на работна сила Април 2002 и 2003, Скопје
3. Европска Повелба за мали и средни претпријатија (2003, 2004, 2005, 2006, 2008 и 2009), Национален извештај 2003, 2004, 2005, 2006, 2008 и 2009 Скопје
4. Европска Комисија (2004), Извештај за имплементација на Европската Повелба за мали и средни претпријатија во земјите од западен Балкан, Брисел
5. Институт за претприемништво и раководење со мал бизнис (декември 2000), Slovene Entrepreneurship Observatory 2000, Марибор
6. Канцеларија за заштита на интелектуални права (2000), Студија на податоци од анкетата на терен 571 претпријатие во Република Македонија во врска со активностите на проектот за фоРепублика Македонијаирање центар за технолошко набљудување, Скопје. 62
7. Министерство за економија (2003) Серија на законодавни документи кои се однесуваат на претпријатијата, Скопје
8. Министерство за финансии на Република Македонија (2003), Билтен 11-12, Скопје.
9. Народна Банка на Република Македонија (2004), *Годишен Извештај* 2003, Скопје.
10. Опсерваторија за МСП во Македонија (2002, 2003, 2004, 2005, 2007 и 2008), Годишен Извештај 2002, Скопје.
11. Опсерваторија на Европските МСП бр. 2 (2002), МСП во Европа, вклучувајќи и првичен осврт на кандидатите земји за членство во ЕУ, Луксембург.
12. OECD Конференција на министерствата за мали и средни претпријатија (2004), МСП статистика: кон посистематски статистички мерења на однесувањето на МСП, Истанбул.
13. OECD - EBRD (септември 2003), Југоисточен европски регион - Регионална оцена на политиката за претпријатија, OECD, Париз.

14. OECD - EBRD (октомври 2003), Р. Македонија - Регионална оцена на политиката за претпријатија, OECD, Париз.
15. Пендев, D. *et al.* Малите претпријатија во развојот на стопанството на Република Македонија (2002), Економски Институт, Astra Art, Скопје.
16. Регионална агенција за развој на претпријатија, Прилеп, Истражување за МСП во регионот на Прилеп, Прилеп.
17. Руски истражен центар за МСП (2002), Руски Извештај за Опсерваторијата на МСП 2001, Москва.
18. SEED (2002), Побарувачката на услуги за развој на бизнисот на малите и средни претпријатија во Македонија, Скопје.
19. Thuss, Holger J. (2003), Улогата на МСП во вкупната економија. 7-ми Форум на експерти во Македонија, Скопје.
20. ФИАС (2003), Административни процедури за бизнис во Македонија, Скопје. 63
21. Евалуација на Активните мерки на пазарот на трудот и Програмите за вработување во Поранешна Југословенска Република Македонија, prof Richard Jackman LSE & Ms.Valli Corbanese, ILO, UNDP Скопје, 2007
22. Бајхелт Тим “Европската Унија по проширувањето кон исток”, Фондација Конрад Аденауер Скопје 2005;
23. Jackues Pelkmans “European Integration Methods and Economic Analysis” Third ed. Ediugurh Gate, Harlon, Englaud 2006;
24. Kikerkova Irena “Foreign trade exchange of the Republic of Macedonia under bilateral free trade agreements” in Regional Cooperation in South Eastern Europe, III Conference in Organization of Tsenov Academy of economics, Svishtow, Banki, Bulgaria, 11-14 May 2006;
25. Централен регистар (2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006,2007 i 2008), База на податоци за домашни сметки и правни лица 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007,2008 i 2009, Скопје. ММФ – 2009 – Поранешна Југословенска Република Македонија: 2008, Член IV: Консултации, ММФ, Вашингтон.
26. О’ Хигинс, Н. – 2001 – Невработеноста кај младите и политиката за вработување: глобален поглед на состојбите, Меѓународна организација на трудот, Женева.
27. Финален извештај – “Самовработување како дел од оперативниот план на владата за вработување за 2007“- УНДП, Скопје, 2008

28. Карталов Христо „Европската интеграција низ економската перспектива”, 2005;
29. Qerim Qerimi; Bruno S. Sergi “The process of EU enlargement towards south-eastern Europe: current challenges and perspectives”, SEER Southeast Europe Review for Labour and Social Affairs issue: 02 / 2007, pages: 57-65 2007;
30. Учиме за ЕУ - Основи за ЕУ, Влада на РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, Секретеријат за европски прашања, 2007 год.
31. Пазарот на трудот во Република Македонија – Студија за Европската комисија / Директорат за вработување, социјални работи и еднакви можности октомври 2009;
32. Програма за работа на Владата на Република Македонија 2011-2015;
33. Националната стратегија за вработување 2010 година;
34. Националната стратегија за вработување 2015 година;
35. Националниот акционен план за вработување 2009 - 2010 ;
36. Оперативната програма за развој на човечки ресурси 2007 -2013 година;
37. Национален акционен план за вработување на Република Македонија 2011-2013 година;
38. Оперативен план за активните политики и мерки за вработување за 2012-2013 година;
39. Оперативен план за активните политики и мерки за вработување за 2013 година;
40. Стратегија за промовирање и развој на волонтерството (2010-2015) и План за спроведување (акциски план);
41. Изменување и дополнување на Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2012-2013 година (јуни 2012);
42. Оперативен план за активни програми и мерки за вработување за 2013 година;
43. Календар за активни програми и мерки за вработување за 2013 година;
44. Изменување на Оперативниот план за активните програми и мерки за вработување за 2013 година (I);
45. Изменување на Оперативниот план за активните програми и мерки за вработување за 2013 година (II);

46. Упатство за транспарентност на имплементација на Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување за 2012-2013 година;
47. Акциски план за вработување на младите 2015 година;
48. Акциски план за намалување на сивата економија за 2013 година;
49. Годишни извештаи на Европската комисија за напредокот на Република Македонија; Глобален пакт за работни места, МОТ 2009;
50. Помошна стратегија за излез од кризата во Југоисточна Европа: случај за Македонија – Никица Мојсовска Блажевски – МОТ 2011 (работен документ);
51. Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2010 – 2020;
52. Националната стратегија за млади на Република Македонија;
53. Националниот акционен план за родова рамноправност;
54. Стратегија за демографски развој на Република Македонија 2008;
55. Индустриска политика на Република Македонија 2009-2020;
56. Национална стратегија за развој на малите и средните претпријатија (2002-2013);
57. Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 година;
58. Пристап на Македонија во ЕУ и пазарот на трудот: Што може Македонија да научи од новите земји на ЕУ? – Hertmut Lehmann, февруари 2010